

NAPLELET

FÉLHAVI FOLYÓIRAT

FŐSZERKESZTŐ: PAÁL ÁRPÁD

SZERKESZTŐK:

KÁDÁR IMRE, LIGETI ERNŐ

BCU Cluj Central University Library Cluj

TARTALOM

1921
JUN.
15.

Dienes László: Ázsiai hatások Európa szellemi életében. Imre Sándor: A színpadi rendezés művészete. Becski Irén versel: Az út. Testvérem. Barázda sorok. Anday Károly: Földindulás. Kristóf György: A művészet szabadsága — a kritika joga. Pálffyné Gulácsy Irén: Ne dögj Pörke! Ujváry László: Mégis te vagy a gazdag (vers.) Hajnal László: Kócos (szindarab.) Marót Károly A műhelyből: Ady-filológia. Jegyzetek. Részletes tartalom a boríték belső oldalán. —

II.
ÉVF
II.
SZÁM

Ára 6 Lei

Tartalom

	Oldal:
- <i>Dienes László</i> : Ázsiai hatások Európa szellemi életében	641
<i>Imre Sándor</i> : A szinpadí rendezés művészete	645
<i>Becskí Irén</i> versei: Az út	651
Testvérem.	652
Barázda sorok	652
<i>Anday Károly</i> : Földindulás	653
<i>Kristóf György</i> : A művészet szabadsága — a kritika joga	659
<i>Pálffyné Gulácsy Irén</i> : Ne bögj Pörke!	665
<i>Ujvári László</i> : Mégis te vagy a gazdag (vers)	672
<i>Hajnal László</i> : Kócos	674
<i>Marót Károly</i> : A mûhelyből: Ady-filológia	686

Jegyzetek.

- <i>Kádár Imre</i> : Magyar mult és jövő	690
<i>Borbély István</i> : A modern magyar elbeszélés	692
<i>Szentimrei Jenő</i> : Civilizáció és a franciák	697
<i>Serestély Béla</i> : Toll és kenyér	699
<i>Székely József</i> : Lázár	703
<i>Napkelet híre</i>	

Fõmunkatársak:

**Janovics Jenő, Kós Károly, Nyiró József, Tabéry Géza,
Zsolt Béla.**

Segedszerkesztõ: Szentimrei Jenő.

Kiadja: Lapkiadó és Nyomdai Mûintézet R.-T., Cluj-Kolozsvár.

A Napkelet címlapját és rajzait Kós Károly készítette.

ELÕFIZETÉSI ÁRA:

Egész évre 120 Lei,

Félévre. . . . 65 Lei,

Negyedévre 35 Lei.

Napkelet külföldi árai:

Csehszlovákiában . 7 Ck,

Ausztriában . . . 50 D.ö.k.

Jugoszláviában . . 3 dinár

A Napkelet minden cikkéért írója felel. Lakáscímmel beküldött kéziratok, ha írójuk három hónap alatt értesítést nem kap, a szerkesztőségben átvehetõk. A szerkesztőségnek szánt leveleket az írók ne címezzék valamelyik szerkesztõ nevére, mert ezzel az elintézését késeletelik.

Szerkesztőség és kiadóhivatal: Str. Memorandului (Unió-utca) 3.

AZSIAI HATÁSOK EURÓPA SZELLEMI ÉLETÉBEN

Irta : DIENES LÁSZLÓ

Az utóbbi időben mind több és több szó esik Keletről. Lapok, folyóiratok — politikaiak, művésziek, irodalmiak — sűrű egymásutánban foglalkoznak a közeli és távoli Kelet dolgaival s kezdik felfedezni, hogy Ázsia mind nagyobb szerepet kezd játszani európai kultúránkban.

Ez még nem régen nem volt így. Európa szellemi élete teljesen függetlenül fejlődött Kelet ősi kultúrájától, alig volt a két kontinens között élő kölcsönhatás. Ez igen szembeszökő tényekben nyilvánult meg. Szellemi életünk történetének kutatói a legkritikább esetben léptek át a Bosporuson s a filozófia története filozófusaink legnagyobb részére kimondottan csak az európai filozófia történetét jelentette. S ha akadt is Deussenben európai filozófia történész, aki a régi keleti bölceletet organikusan összefüggésbe hozta az európai bölcelettel s ha akadt is filozófus Schopenhauer személyében, aki a régi keleti bölcelet nyilvánvaló hatása alatt gondolkozott, nem volt még jelentékenyebb gondolkozója Európának, aki a mai keleti gondolkozás, a mai keleti szellemiség atmoszférájában élve alkotta volna meg Kelet és Nyugat régen szétvált irányait egy egységbe hozó gondolat épületét. Sőt mélyebbre hatoló ismertetője is alig volt Kelet mai szellemi életének egészen a legújabb időkig.

S ez most egyszerre megváltozott: úgy látszik, mintha Nyugat visszafordítaná arcát Kelet felé s a megkínzott Európa hűtlenül hagyott anyjától, Ázsiától várna új reménységet. Miért? A háboru okozta szenvedések kiábrándulásai csak azok, amelyek új utak keresésére ösztönzik Európa csalódott népeit? Nem. Európa szellemiségének fordulása már régebben elkezdődött s a változás forrását máshol, mélyebben, az európai civilizáció alapjainak megrendülésében kell keresnünk.

A mai európai kultúra alapjait a Renaissance rakta le, a Renaissance, mely kiszabadította az európai ember gondolkodását a dogma béklyóiból s lehetségessé tette a természet azon objektív kútatását, melyből a korunkat determináló természettudományok kifejlődtek. Mert a Renaissance óta az európai gondolkodás fejlődése a pozitív-racionális megismerés felé folytonos és emelkedő. A mindig nagyobb sikereket elérő természettudományok rányomják bélyegüket az egész európai szellemi fejlődésre s megkísértik, néha erőszakosan is, az ember egész testi és szellemi lényét a maguk hasonlatosságára átformálni: logikusan, észszerűen kell kezelni fizikumunkat, nincs helye az organikus életben sem misztikumnak, racionális legyen a morál, mely cselekvéseinket nem irányítja, hanem determinálja, racionális legyen a kép, melyet a világról alkotunk, nincs helye a vallás irracionális útjainak, melyek

csak élvezetnek a pozitív, megfogható élettartalomtól, nincs hit, csak tudás s ahol nem lehetséges tudás, lemondás.

Ez a fejlődés természetes reakció volt a középkor dogmatizmusával szemben, mely vaskapcsokat kényszerített az emberi értelemre s megakadályozta szabad kibontakozásában nemcsak a racionalizmus, de az irracionálizmus teljessége felé is. De el kellett jönni az időnek, mikor ez a Renaissance megindította nagy európai racionális hullám is kiváltja a maga jogos reakcióját. Mert a dogma ellen feltámadó értelem újra dogmákba zárta önmagát. A racionálisztikus fejlődés, a mindent értelemmel, ésszerűen megfogni akarás hulláma elborított mindent, maga alá temetett oly területeket is, melyek nem tartoztak volna érvényességi körébe. Eleinte ezt nem vette észre a mindent magyarázó teóriákat konstruáló tudomány. De pár évtizede már kezd rájönni saját törvényszerű fejlődése folyamán, hogy bizonyos területeken, bizonyos megértenívágások kielégítésében inkompetens. S be kell látni azt is, hogy e területek létezését letagadni nem lehet, de nem is kell, nincs is szüksége rá. A tudomány épen fog kikerülni a túlkapasai ellen emelkedett reakció harcából, mert nem fogja, mint a középkori dogma, racionalizmusát rákényszeríteni az ember irracionális megértenívágásaira, hanem elismerve ezeket, segíteni fog kielégítésük előfeltételeinek megteremtésében.

S itt kell keresnünk mai Európánk arcváltozását, annak a jelenségnek okát, hogy egyszerre termékeny talaj lett a Kelet tanításainak befogadására. Az utóbbi pár évtizedben az európai ember kezd felfedezni, hogy tudományával — nagyszerű eredményei dacára is — nem tudja megérteni a világot: hogy tudománya valahogyan mindig mellette megy el a dolgoknak s minden magyarázat, minden elmélet csak egy újabb, még nagyobb ismeretlen felé visz. Kezdi észrevenni, hogy a racionális magyarázat-láncnak tényleg nincs soha vége, hogy tényleg nincs egy utolsó láncszem, mely szilárd falba erősítve megtartja az egész láncot. S kezd máskép, máshol, más úton keresni azt a szilárd alapot, melyen megállhat.

S ha a racionális út, az értelem útja nem volt jó, nem marad csak az irracionális út, az intuitív megértés misztikus útja. S Európa kezd erre az útra lépni, a tudomány mellé (s nem helyett, mert a tudomány a maga jogos hatáskörén, a racionálisan megfoghatón belül teljes érvényben marad) vallást keres, melyben megtalálja azt, amit a tudomány meg nem adhatott.

S ezért fordul Kelet felé. A racionalizmus évszázados hajszájában kifáradva, helyes ösztönrel keresi Kelet épségben maradt irracionálizmusában a segítséget.

A legrégebb s eddig a legjártabb út, melyen át a nyugati népek Kelet bölcsességéhez jutottak, Dosztojevszkin keresztül vezet. *Dosztojevszki* adta meg a keleti világmegérzésnek azt a formát, mely legközelebb tudta azt hozni a nyugati kultúrában belenőtt embernek. Dosztojevszki volt a nagy közvetítő a két egymástól elidegenedett kultúra között. Nem hiába vallja mesterének Európa legmodernebb ifjúsága: ő volt az, aki átvezette Nyugat bomló kultúráját új, termékeny

talajra, melyből új életet és új erőt szivhat majd magába. Dosztojevszki misztikus. Ami legtágabb értelemben csak annyit jelent, hogy az Egészet keresi, még pedig nem egyes részletekből akarja összerakni azt, mint a gyermek a tornyot a Horgony-építőszekrényből, hanem mert érzi ennek az összerakásnak lehetetlenségét, cselekvőleg, a maga élő teljességében próbálja megfogni a világot. Egy olyan aktusban, melyben a megismerés egy a cselekvéssel, azaz, az öntudatra ébredt életben. Ez ám már lényegesen más dolog, mint a természettudományok racionalizmusa, meg egymásmellettiségek és egymásutániságok szabályos ismétlődéseinek konstatálásában merül ki (mert csak ennyit mondanak az úgynevezett természettudományok) s sohasem adja az igazság, a történéis belső szükségszerűségének átélését. S nem is adhatja, mert mindig kívül marad a dolgokon, csak egymáshoz való viszonyaikról beszél s sohasem róluk magukról.

Dosztojevszki rányomja bélyegét az egész legmodernebb, ifjú irodalomra. *Hermann Hesse* megállapítja, hogy a német ifjúság irodalmi hőse nem Goethe s nem Nietzsche többé, hanem Dosztojevszki. „Vessünk egy pillantást napjaink költészetére, — írja — s mindenütt Dosztojevszki-vel találkozunk, ha másként nem, gyöngé utánérzésekben. Karamazov ideálja, az ősi, okkultizmussal színezett ázsiai ideál lassanként Európa ideálja lesz s elnyeléssel fenyegeti a nyugati szellemiséget. Ez az, amit én részemről, Nyugat összeomlásának nevezek. Ez a bukás visszatérés az *Alma Mater*-be, visszafordulás Ázsiába, a forráshoz, az ősanjához, melyről Faust beszél s biztos, hogy mint minden halál, ez is új születést készít elő...“ Hesse is érzi az új születés szükségszerűségét, de ő még nem tudja sem sajnálni a régi világ összeomlását. Mert nem érzi, hogy az igazi szellemi értékek átöröklődnek az újszülöttbe s csak a feleslegesek, csak a cicomák s az álértékek pusztúlnak el a világvajadás görcsös rángatózásaiban.

De most már közvetlenebb út is keres Európa Kelet rejtett gondolatkincseihez. Az utolsó két évtizedben több keleti bölcséleti munkát tettek fordítások és új kiadások hozzáférhetővé, mint amennyit előtte összevéve. A „taoizmus“ lett egyik legnépszerűbb Kelet felé vezető út, *Martin Buber* kiadta németül *Tsuang-Tse* beszédeit és parabóláit, melyek a *Tao* tanát tartalmazzák. S a könyv rövidesen egyik legolvasottabb könyv lett Németországban. S igen nagy vonzerőt gyakorolt már a háboru alatt a német ifjúság legtehetségesebb eleméire. Valóságos evangéliuma lett a *Freideutsche Jugend*-nek. Ugyanezen időben több kiadásban megjelent *Lau-Tse* könyve, a *Tao-te-King*. *Linke Poot* így ír róla a *Neue Rundschau* mult évi júliusi számában: „Egy könyv sem versenyezhet ezzel, mert ez a könyv az összes többit tartalmazza. Uralkodik az összesen, a szó hégei értelmében, azaz anélkül, hogy megsemmisítené és megcáfolná őket, mindegyiknek kijelölve a maga helyét. Ezt a könyvet ki kell adni kényelmes, kis alakban is s bizonyára ki is fogják adni; mert ez lesz a breváriuma igen sok európainak a következő ötven év alatt: mert ez a könyv egy életünket érintő kérdést ad fel“.

Természetes, hogy a háboru s még inkább a háborut követő általános gazdasági összeomlás, mely aláaknázza egész Európa társadalmi rendjét, még inkább elvette az emberek hitét a nyugati kultúra életképességében. Ugy látszott s még ma is úgy látszik, hogy Európa nem tudja kiheverni a háboru által rásújtott csapást, mert hiányzik hozzá a megfelelő erkölcsi alap, a szellemiségnek olyan élő ereje, mely a régi társadalom összefoldozását igazolná. Ezt a szellemi erőt keresni indult el Európa a távoli Kelet felé. Ahogy *Spengler* találóan nevezi: metapolitikussá kell lenni a világnak, hogy kigyógyuljon sebeiből. Ami annyit jelent, hogy a mai túltengő politikai öntudatot a metafizikai öntudatnak kell felváltani. Ki kell tágulni az ember látószögének, meg kell tanúlnia túl látni a politika, azaz az egyénekre darabolt, szétporzott társadalom spanyolfalán s meg kell szoknia metafizikailag, azaz az Egészben élni, mindig minden cselekvésében az Egészet kívárni és akarni.

Ezt megtanulni iratkozott be a vén Európa az ősi tanítómesternek, Ázsiának iskolájába. Mert a hindu filozófia, a régi bramánok filozófiája s az életbe kivetített objektivációja az egész létet egy harmónikus Egészbe ölelő erkölcsi tanításokkal az, mely legközelebb ért el a lét gyökeréhez, az én és világ egységének megérzésében. Az ősi, de Keleten még ma is élő vedanta bölcsélet már azt tanította, aminek vágya most kezd fakadni a félreértett s túlzott nacionalizmus kábultságából ébredező Európában. Az egész világ egy oszthatatlan egész és én egy vagyok vele. Én és nem-én között a különbség csak látzólagos: csak Mayand, a Romnak fátyola, azaz az érzéki tapasztalat borítja el tiszta látásunkat s tesz vakká az Igaz előtt. Meg kell tanulnunk érezni önmagunkban az Egészet, akkor szertefoszlik Maya ködfátyola s meglátjuk Brahmát, önmagunkban az Istent.

Ez a legtisztább miszticizmus. A cselekvésben azt jelenti: nincs külső cselekvés, nincs politika. Csak egyfajta cselekvés van: én cselekszem önmagamért, azaz az Egészért. Egy implikált altruizmus. A szeretetnek a legnagyobb felfokozása, olyan fokra, melyen már nem is szeretet. Mert Brahma nem szeretheti önmagát. Brahma éli önmagát. S sokkal több. Mert minden ember Brahma, egy s ugyanazon Brahma.

A társadalmi kérdés s vele Európa létének, vagy nem létének kérdése csak ezen a metafizikai alapon oldható meg. Ezért Európa helyes ösztönnel fordult Kelet felé segítségért. A kérdés csak az, hogy eljutott-e már tényleg az emberiség oda, hogy szellemisége cselekvéssel tudjon szilárdulni s nem fog-e ismét, mint eddig mindig, mikor a cselekvésben az anyaggal találkozott, ebbe visszasülyedni. Történelmi távlatból nézve a legvalószínűbb most is, mint eddig mindig, egy kompromisszum: egy kisebb-nagyobb lépés a szellemiség felszabadulása felé.

A SZÍNPADI RENDEZÉS MŰVÉSZETE

Irta: IMRE SÁNDOR

Rendezés az a művészet, mely láthatatlan marad a kész mű mögött. A kész munka, mint eredmény sejteti a művészt és ez, mint a lélek — láthatatlan. A rendezés művészetének ez a finom megállapítása és magyarázása *Wilhelm von Scholtz*tól származik. Művész a rendező, bizonyos mértékben alkotó is. Munkájának artistikus magátólértetődöttsége: a gesztusok, a finom és kifejező tónusok, figurákat, vagy mondanivalókat mélyen aláhúzó, vagy elejtő magyarázása teszik azzá abban a mindent összefoglaló „Gesamtkunst“-ban, melyet a színpad magába zár. Modern színház ma már el sem képzelhető rendező nélkül. Az utolsó két évtized produkálta és azóta újabb, meg újabb fejlődésben mutatja be ezt az új művészfajta a világ különböző színpadjain.

Rengeteg tanulmány, cikk, könyv igyekszik bemutatni a rendező munkáját, de ezek mind csak a *rendezőről és a művészetéről* szólnak, nem pedig a *rendezés és a munkának művészi lényegéről*. A neiningi hercegről, L'Arrongeról, Lauberól, Dingelstodtról, Reinhardtról, Gordon Craigról majdnem az összes színházesztétikusok írtak, de ezek az írások csak írójuk impresszióit, színházi világnézetét vetítik ki az illető rendező személyén, vagy munkáján keresztül, de egyik sem mutatja meg azokat a relációkat, melyek a rendezőművész szükségességét bizonyítanak, mint társadalmi jelentőségű tényezőt, mint a színházak reformátorát, a színpad centrális erejét, a színész és a költő egyenlő értékű kényurát és szolgáját. Még a legtökéletesebb képet a kritikusok munkáiból rekonstruálhatjuk, mert ezek a hibák megvilágításával egyúttal a rendezők munkáiból is sejtetnek valamit.

Laikus szem nem is lát különösebb vonatkozást, egymásra utaltságot a rendező, a színpad, az író és a színész között. Egészen természetesnek tartja, hogy a megírt színpadi munkát a színész betanulja és este jól összeválogatott diszletek előtt a közönség mulattatására elmondja, eljátsza lehetőleg „*élethíven*“. A rendezőt ebben a produkcióban legfeljebb mint erőlyesebb kezű színészt, vagy az igazgatót képzelet el, aki megbünteti a próbára későn jövőket és aki megmutatja, hogy hol menjenek ki és be a játszóknak, hogy valami zavar ne támadjon az előadáson. Ha pedig már igen jártas a színpad titkaiban, akkor azt is tudja, hogy a rendező állíttatja fel a diszleteket, bizonyos festői csoportokba „*rendezi*“ a színpadon mozgó színészeket. Különösebb elhatárolást nem is lát a színész és a rendező munkája között és minden bizonnyal alacsonyabbrendű teljesítménynek tartja a rendezést, mint a színész játékát. Pedig a rendező művész, alkotó, aki átformálja, színpadra alkalmassá teszi az író munkáját a reális érzékelhetőség szempontjából, közelebb hozza a színpadot, átstilizálja a színész játékát az írói elgondoláshoz, mely a maga leirt eredetiségében csak víziószerű

valamí. A meglevenedés, a realizálás csak hosszú próbák folyamán, ezer gyöttrő művészi értékelésen keresztül válik azzá, amit a közönség este a lámpák világításában oly egyszerűnek tart. A rendező művészete abban áll, hogy a különböző jellemfigurákat egységesíti, az író intencióit, költői vízióját láthatóvá, valósággá teljesíti ki, egy centrum köré csoportosítja a színeket, hangokat, karaktereket, szóval mindazokat a lehetőségeket, melyből az az atmoszféra megteremtődik, mely egy színpadi mű stílusát színpadra vetítve megadhatja.

E cikk keretében a rendezővel, mint szociális tényezővel fogunk foglalkozni, aki a színház kapcsán a társadalmi életre befolyást gyakorol, mint művésszel a színpaddal összefüggően, mint újjáalkotóval az íróhoz való viszonyában és a színésszel egyenlőrangú és produktív erővel, a színésszel kapcsolatban.

A SZÍNHÁZ ÉS A RENDEZŐ

A színház par excellence szórakozóhely, de egyszerűen kifejezője minden korok ideológiájának. Ezt a két szempontot kell kielégíteni az ideális színháznak. Az első szempontot a különböző korok izlésváltozásai befolyásolják, minek következtében a színház mindig a legbiztosabb kritikája a közönség kulturáltságának. Amelyik közönség megelégszik a meglévővel és soha nem vágyódik újabb, jobb után, az nem is érdemel többet és jobbat.

A görög és római színházak tömegszórakozóhelyek voltak, részben istenkultusz teremtette őket, részben az a szükségesség, hogy a maguk vágyait tragédiába, vagy komédiába olvadva bizonyos megtisztultságban az istenekhez közel láthassák. Itt a rendező maga az író és a színész egy személyben és ezért feleslegesnek tartjuk szociális értékét különösebben hangsúlyozni. A középkor színházai szintén szoros összefüggésben állottak az istentisztelettel és a keresztényvilágnézet kifejezői voltak, rendezői a papok. Természetesen ezek a rendezők nem a mai értelemben vett rendezők, mert hiszen akkor még szó sem lehetett a dráma egyszerű formájánál fogva sem olyan komplikált együttjátszásról, mint amelyet a ma színpadirodalma megkövetel. Az állandó színházak rendezői a későbbi időkben már hivatásos színészek voltak, akik — mint Shakespeare, vagy Moliere — jelentékenyen befolyásolták koruk társadalmát és izlését. A modern rendező (és itt már Reinhardtól, Brahmról, Antoineről van szó) a maga magasabbrendű kulturájával keresi azt a formát, mely a közönség szórakozókedvét és társadalmi vágyainak, izlésének maximumát kielégítheti. Ez a forma nemcsak a színpadirodalmat alakítja, nemcsak az író témáját, problémáját befolyásolja, hanem azt a keretet is, mely a szükségességnek megfelelő realitást is megadhatja, azaz a színházat is, mely a társadalmi vágyak projekcióját: a színpadi művek előadását és a vágyók, a szórakozni akarók, a tömegek, vagy a kiválasztottak befogadását aszerint teszi képessé, *hogy a kellő időben megvan-e az az ember, az a fontos társadalmi faktor, az a rendező, aki megérzi ezeket a vágyakat, megtudja teremteni azt a kifejezési formát, melyre éppen szükség van.*

A SZÍNPAD ÉS A RENDEZŐ

Amiképen az egyes korok, izlésviatok, ideológiák, szükségességek megváltoztatják a színházak formáját, a színpad irodalmát, úgy alakítják át a színpadot a költők mondanivalói. Meddő vitát eredményezne annak a kérdésnek felvetése, hogy a színpad teremt-e a színpadirodalmat, vagy pedig a színpadirodalom eredményezte a színpad új formáját? Ezek szorosan együvé tartozó dolgok, el nem választhatók, egymással elevenen együtthaladók, függvényeik egymásnak. És mégis. . . . A színpadot erőszakosan megváltoztató forradalmárok az irodalom kedvéért változtatták meg a színpadot és igazi nagy, erős drámaírótalentumok alig tettek koncessziókat a színpad számára. Ha tettek, azok az engedmények csak esetlegesek voltak, melyek nem feszítették volna szét a színpad meglévő eredményeinek jelenlegi határait. Valahol azt a megállapítást hallottam: „Nem fejlődhetik a drámairodalom ott, ahol a színpad technikai és intellektuális lehetőségeivel még mindig ott tart, ahol esztendőkkel ezelőtt“. A drámaírók (és itt nem a tömegtermelőkről beszélünk) mindig az „új“ teremtesen fáradoznak és fejlődésük a színpad fejlődését is kikényszerítik. A görög drámaírók mondanivalóinak az egyszerű „skéné“ is megfelelt, a naturalisták megteremtették a mai színpadot és az expresszionisták talán a jövő színpadját készítik elő, melyek még irodalmi formában, mint probléma-tendenciák élnek, de amelyek egy zseniális forradalmár agyában talán már mint realizálható színpad-forma vágyódik megteremtésre. A rendező művészetének a színpad térbeli megnyilatkozási forma, ahová az író elgondolását (a megírott színpadművet) elhelyezi, a maga vízióját az író szavaival a dekorációk és a színész anyagi mivoltán keresztül megérezkíti. Ez a munkája a külső rendezés. Falckenberg müncheni rendező módszertani megállapítása szerint a térbeli rendezés. Falckenberg még anyagi és szellemi részre tagolja a rendező munkáját, de mi a színész, mint eleven anyagot dekoratív megjelenésével a külső rendezés munkájába kapcsoljuk be, míg lelki produkcióját a belső rendezés fogalma alá tartozónak tekintjük. Természetesen a külső és belső rendezés ilyen élesen csak az elméletben választódik el, mert a gyakorlatban semmi jelentősége sincs sem az egyik, sem pedig a másik megkülönböztetésnek.

AZ ÍRÓ ÉS A RENDEZŐ

Az író és a rendező viszonya a legharmonikusabb és legösszeolvadóbb. Az író munkáját a rendező értékeli színpadra, a rendező simítja a színpad eszközeihez és a színész játékában hozza legközelebb ahhoz az elgondoláshoz, melyből a színpadi mű megteremtődött. Az élet kényszere vagy felvetett problémája, mely az író agyában formálódik témává, teljesedik kompozícióvá, ugyanolyan szuggesztíven él a rendező elképzelésében, mint akár az író agyában. Ennek a szuggesztív érzésnek kell hatnia a színész játékán át a közönségre. Amit az író elgondol és leír, azt kell realizálni, a színész egyéniségéhez simítani, abba a levegőbe teremteni, ami hasonlít az élethez, ami az eleven valóság

illúzióját adja. A rendezőnek legalább olyan fantáziájának kell lenni, mint az írónak van, receptív képességének, hogy a legfinomabb árnyalatokat megérezze és kismértékben írónak is, hogy az író szándékaival együtt felértékelve tudja újrakölteni a színpadra.

A rendező az íróhoz való viszonyában hol alárendelt, hol meg fölérendelt szerepet játszik. Ahol részletkérdésekről van szó, azaz színpadi szempontból bizonyos kisebb változtatások szükségesek, ott legtöbbször a rendező fölérendeltségét az írónak is el kell ismernie. Ahol azonban az egységesség a stílus terhére történnék valamilyen változtatás, (mely rendszerint a kifejező eszközök hiánya miatt van: dekoráció, színészi felfogás), ott már az író tiltakozása föltétlenül helyénvaló. Az író és a rendező között dízsharmónia természetesen legritkább esetben fordulhat elő (és itt ismét nem a gyakorlat volna az irányadó), mert az ideális színház csak olyan színpadi művet fogad el, mely programjának megfelel és ott a rendező a priori elfogadja az író készségét bizonyos relatívan tökéletes alkotás teljesítésére.

Itt ki kell térnünk arra a ma már helytelen felfogásra, hogy a rendező és a dramaturg munkáját széjjel lehet választani. A rendező elsősorban praktikus színpadművész, akinek biztos stílusérzéke van és helyes színészosztöne. Vízijában, mely egy színpadi mű előlévása után agyában él, a figurák megelevenednek, a történések színesen, színpadi értékükben peregnék le lelkeszemei előtt és így minden esetlegesség, mely azt az egységes képet zavarná, mint felesleges momentum kitörölődik ebből a képből. Így a rendező, mint praktikus dramaturg a valóságban is törli (huzás) az ő stíluselgondolásához szükségtelen, sőt zavaró momentumokat. Az ökonómikus elosztás, jelenetek összevonása, kihagyása, ugyancsak dramaturgiai munkák, melyeket az irodalmi képzettségű rendező biztosabb kézzel csinál meg, mint akár a kizárólag irodalmi szempontokból értékelő dramaturg, akár pedig a színészrendező, aki csak a színpad és a színész szempontjából értékeset látja meg.

Egy másik ugyanilyen fontosságu kérdést kell e helyen tisztáznunk: az úgynevezett litterárisrendező és színészrendező értékeléséből származó kérdést.

Két színházesztétikus és praktikus színházi ember Carl Hagemann és Theo Modes teljesen ellentétes véleménye az az alap, melyből a legvilágosabban megállapíthatjuk, hogy teljesen mindegy, honnan került elő a rendező. Akár színész volt azelőtt, akár a szerkesztőségi asztal mellől került a színpadra, a fontos az, hogy amit produkál mindig új és a lehetőséghez képest tökéletes legyen. Hagemann azt mondja, hogy a jövő rendezője a litterárisrendező és a múltban is azok voltak a nagyok, mint L'Arronge, Antoiné, Brahm, Laube stb. Ezzel szemben Theo Modes felsorol mintegy husz kiváló rendezőt, köztük Reinhardtot, akik színészek voltak. A magyar színészetnek Rákosi Jenő, Hevesi Sándor, Job Dániel, Bárdos Artur a ma élő ismertebb litteráris rendezői, akikkel szemben olyan nevek vannak, mint Ivánfi Jenő, Gál Gyula, Janovics Jenő, Göth Sándor, akik

színészrendezők. A magyar vidéki színészetnél teljesen ismeretlen a litterárisrendező, mert a vidéki színházak, talán az egy kolozsvári magyar színházat kivéve, készen kapják műsorukat a budapesti színházaktól. Ennek nemcsak az az oka, hogy nálunk a színházkultúra is centralizálva van, hanem az is, hogy vidéki színházaink élére ritkán kerülnek olyan értékű emberek, akiknek más törekvésük is volna, mint lehetőleg sok pénzt keresni és a közönséget annyira kielégíteni, amennyire épen csak illik.

A színészrendező és a litterárisrendező közötti különbség szerintünk csak az, hogy a színészrendező történetesen jó színész is egyuttal, nem tud ellentállni annak a váagnak, hogy az egész művet „maga alá ne rendezze“, azaz nem képes annyira objektív lenni, mint a litterárisrendező, aki mindíg a darab szelleméből és a színész díszpozíciójából óhajtja a színpadi mű legtökéletesebb egységét és tilusát kihozni.

Minden színpadi művet annyiféleképen lehet rendezni, ahány rendezői kézbe kerül a mű és egyformán jó lehet értékét tekintve, akár színész, akár írórendező formálja azt színpadra, ha megközelíti az író felfogását és nem áldoz fel a stílus egységéből semmit bizonyos szubjektív természetű esetlegességek kedvéért.

A rendező és író viszonya föltétlenül harmonikusabb a litterárisrendező esetében, mert színészi híuságának sem kell feláldoznia semmit és közvetlenebb az intellektuális érintkezés a színpadi mű kapcsán, ha minden a művészi előadás érdekében történik.

A SZÍNÉSZ ÉS A RENDEZŐ

A színész nem halott-anyag a rendező kezében. Élő, érző, gondolkodó, teremtő művész, akinek épúgy bele kell kapcsolódnia az eleven életbe, mint minden más művésznek. A ma színésze, vagy az ú. n. intelligens színész, vagy pedig az ösztönös. Produkciójában mindkettő egyforma érték. Az első igyekszik magábaolvasztani azt a figurát, amit a költő elképzelt, az utóbbi *ösztönösen* önmagát olvasztja fel abba a jellemfigurába, mely az ő díszpozíciójából kitelik. Nem akarunk ezzel a kérdéssel hosszasan foglalkozni, mert az erre vonatkozó elmélet olyan szubjektív értékelésű, hogy a mi megállapításunk is ebbe a hibába esnék bele. Különbösen sincs szükségünk rá a rendezőhöz való viszonyának fejtegetésénél, legfeljebb annyiban, hogy az ú. n. intelligens színész néhány magyarázó szó után teljességgel beleilleszkedik abba a stílusba, melyet a rendező elképzelt, míg az ösztönös színész a maga öseredetiségével csak erőszakosan tud beletörni ebbe a stílusegységbe, mely úgy a színész, mint a rendező számára kettős munkával jár.

A színészt alkotásában nem befolyásolhatja a rendező, egy meglevő kész részletproduktumot illeszt össze csak és ez hogyan történik, az a rendező művészete. A cél fontos! Az eszközök a rendező temperamentuma szerint változók, de minden körülmények között vigyázni kell arra, hogy a színész eleven anyag és ebből az anyagból mindíg azt a legtöbbet kell kihozni, amelyre a színész képes. A cél fontos. ...Egységes, stílusos, az író elgondolásához legközelebb álló előadást teremteni és ebben a célban kell kimerülnie a rendező minden művé-

szetének. Az az izzó szenvedély, mely az alkotót jellemzi, előnti a rendezőt is és ennek a szenvedélynek hatása alatt kell állania a színésznek is, mikor eggyé olvad az író munkájával, a maga kitörő alkotó erejével azzá egyesül, amit a színpadon nyújt.

A rendező minden színészből a maximumot igyekezzék kihozni, amit annak művészképességei nyújthatnak s tompítsa ott a színész túlzásait, ahol ezt a mű egész szelleme megköveteli. Soha ne tegyen engedményt, ha az a mű kárára történék és minden színészt olyan egyéni eszközzel nyerjen meg művészi céljainak, hogy ez a ridegség a világ legtermészetesebb dolgának lássék. Így tudnak az egyért együtt dolgozni: színész és rendező s így soha nem lesz áldozat az áldozat, amit látszólag egymás kedvéért hoznak, de amit valójában a tiszta művészet önmagáért való szeretete követel.

BECSKI IREN VERSEI:

AZ ÚT

Az éjben, vándorutamon, énekeltem.

A puszta földnek szólt dalom,
 A fák futó sorának,
 Kigyózó útam végtelenségének,
 Vágyam fehér madarainak,
 Akik, ha visszaszalva, rámborultak,
 Virágbaborult fa voltam, május estén.
 A lepkéknek szólt dalom,
 Hogy száz virágoskertemet belepjék;
 — Édesebb lesz illata kertjeimnek,
 Ha odaadom virágaim mézét!
 A méheknek szólt dalom; — szólt a szélnek,
 Hogy vigye kertjeim illatát is
 Az ösznek szólt dalom,
 Hogy törje karcsu szárán a virágot;
 S minden virág ha elszakadt a Kerttől,
 Minden illatos, napos lomb ha lehullott:
 Egyedül magaslottam és árván, a Kertben,
 Árván és boldogan, mert a Kert puszta lett,
 A Puszta, melynek dalom énekeltem.

A sűrű, barna föld ölelve tartott
 S én arcommal ráborulva, énekeltem.
 Körülölelt az enyhe, tiszta Ég
 S én karjaimat kitarva, énekeltem.
 Szerelmébe burkolt a levegő
 S én magamhoz karolva, énekeltem.

— Míg elhallgatott dalom:

Csukott ajkam mögött a föld nagy hallgatása
 Csukott szemem mögött a tiszta égé,
 Csukott kezemben lengő levegőé:
 Szótlán, boldog, meghajló
 Hallgatásában ajkammak minden énekek éneke volt.
 A föld szájától szívéig jártam meg az Útat.

TESTVÉREM

... Különös költő vagy nagyon —
 Én csak járok itt-ott, szertenézek
 És nagyon egy vagyok.
 De a te verseid erdők
 Tölgyerdők és szüros fenyők
 és titkos nyelvük zúg-zeng a szélben.
 Nagy, fekete tenger erdők
 és néha olyan-olyan finomak
 mint a fenyőtű gyenge szirma:
 Testvérem, szeretem, hogy fölém
 borul ez a sötétség, én nagyon
 fehér vagyok.
 De tudom: ha kilépek a
 fekete sátorból, akkor is
 a fák árnyéka nyomomba szegődik.

BARÁZDA SOROK

Enyém a föld s az ég
 Mit folyóm tükre mutat,
 Enyém a dalos torok
 Zengő szopránja, mely
 Istent kutat.

Enyém arca az Arcnak
 Kit egyedül szeretek
 Enyém perce, százada

Minden végetlen harcnak
 A föld hideg tere
 A nap izzó fehérje
 Így olvad szerelmes eggyé.

Így állok, elhatárolt
 Szomorú határtalan
 Én két karom a sötét égé
 Én két sötét szemem a földé
 Úgy zúg fülem mellett az idő
 Mint arató mellett a vonat
 És mosolygón és lázadón integetek.

FÖLDINDULÁS

Irta: ANDAY KÁROLY

I.

A kis határszéli község rengeteg sziklák tövében, egy hegyi patak két partján terült el. A patakocska, melyet nyaratszaka egész bátran vízmosásnak lehetett nézni, évenként kétszer, kora tavasszal és késő ősszel nagyzási hóhortba esett s a beléje ömlő hegyi vizektől megdúzadva, egy-egy kis időre folyammá dagadt s ilyenkor amint nagy harsogva alázuhog, törve-zúzva szaggat maga előtt mindent. A község két része, mely egyébkor verébugrásra van egymástól, ilyen időkben teljesen el lenne szakítva, ha a víz két partját boltozatos nagy kőhid nem kötné össze, melynek alap-pilléreit állítólag még Diokletian rakatta le, egyik alvezére ide is eljutott a légiókkal. Az országút szélesre taposvas keményre dömöckölve, a hid meghosszabbodásaképp vezet északra és délre a községen keresztül, a girbe-gurba házsorok között tulajdonképp az egyetlen utcája s így keresztben is ketté szeli a községet, melyet hosszában a hegyipatak vág el. Ez a topográfiai felnégyelődés azonban csak külső kerete a sokkal mélyebb etnográfiai elkülönülésnek: a község egy-egy negyedét magyarok, románok, szerbek, svábok lakják, akik mind külön-külön lenézik egymást s külön-külön mind büszkéek valamire, ami a másikatknak nincs, — a románok, hogy ők a régi rómaiak ivadékaik, a svábok, hogy ők a német kultúra fáklyásai, a szerbek, hogy nekik vannak a legnagyobb pitykegombjaik, a magyarok, hogy ők már ezer esztendővel ezelőtt lóháton ültek s azóta se szállottak le róla. Mindez természetesen elég homályosan, inkább csak küszöb alatt élt mindnyájukban, de bennük élt s alkalom adtán ki is tört, főleg vasárnaponként, amikor a különvalóság legélesebben kifejeződött, lévén természetesen minden nemzetségnek más-más temploma és papja az istenét imádni: a magyarok kálvinista módra, a románok egyesült, a szerbek nem egyesült hiten, a svábok Luther szerint. Hétköznap a magyarok viszont a köves hegyi ugarokból próbáltak kisajtolni valamit, a románok az erdőség szálfáit ejtették, a svábok a bányákba jártak, a szerbek dísznöt hizlaltak, abból voltak a vastag ezüst láncuk. Talán nem is csak a hid s nem is csak az országút választotta el őket egymástól legjobban.

Egyesség szerint a községi bíróságnak esztendőről esztendőre sorba kellett volna járni a nemzetségeket. De már valami huszonöt évvel ezelőtt megakadt a magyar soron, — úgy és mutassa magát az a vakmerő legény, aki Bánki Gergelytől a bíróságot akármilyen jussal elvitatta volna! Nemcsak mert Bánki Gergely volt az egyetlen cserepes ház a községben, hogy egymagának akkora telke volt, mint utána háromnak együtt, de maga az ember, aki ha nagyon akarja, a ládája fenekéről

még ármálist is előkotorászhatott volna! De még az is semmi, csak rá kellett nézni s mindenki láthatta, hogy az isten is községi bírónak teremtette.

Boldog lehet és büszke is a község, akinek ilyen bírája akad, aki ilyen rendet tart. Mástól már felfalták volna az emberek egymást.

2.

A tágas udvaron, melyen kényelmesen megfordulhatott csakugyan a négyökrös szekér, egy pár mokány csikót kantároz a rúd elé egy fiatal legény. Bíró uram rászól.

— Hova Gyuci, ilyen korán reggel?

— Az erdőre megyek, édes apám, egy kis rőzsét gyűjtögetek télire, hogy megint ki ne fogyjunk belőle.

— Nono, hisz annyi már ott a rőzse, hogy poklot lehetne vele fűteni; nem jobb lenne a szénát betakarítani még eső előtt?

— Nem emlékszik édesapám, tavasszal is a legnagyobb dologidőben fogytunk ki a tűzrevalóból s a szántást kellett megakasztani, hogy legyen mivel alágyújtani a levesnek.

— Hát csak menj felőlem, ha már úgy a szívedhez van növe, csak azt szeretném igazán tudni, hogy a rőzse-e csakugyan, vagy inkább aki hasogatja?

A legény akaratlanul is a pejhedző bajuszkája után kapott.

— Hát hiszen az se lenne éppen világ csudája, elérkeztem annak is az idejét.

— Nono, én se felejtettem el, hogy magam is eljártam a bolondját, mikor kellett; de már én csak mégis azt szeretném jobban, ha itthon ringathatnám az unokámat.

— Soha közelebb nem állott hozzá édes apám.

Bíró uram a homlokát ráncolta.

— Hát csak úgy sem érted, hogy azért járogatsz ki az erdőre?

— De aligha nem, édes apám!

— Bolond vagy, édes fiam... Jancsi te, hányszor ordítsak még rád? Nem hallod! Fogd ki és vezesd be a lovakat, nem megyünk... Gyere be velem, Gyuci.

Bent a belső házban várta az öreg, hogy majd megszólal a fiú, de az nem érezte semmi mondanivalóját.

Végre is neki kellett újra kezdeni.

— Tréfáltál, ugy-e, Gyuci? Tudom a dolgodat a Flóricával, csak ki akartál próbálni, ugy-e?

— Soh'se tréfáltam én, édes apám; ha már szóba került s tudni akarja, Flóri lesz a feleségem vagy a halál.

— Elvette az isten az eszedet! Te meg Flóri! Hogy képzeled te azt, hogy én abba belenyugszom.

— Már édes apám, pedig akkor a nélkül lesz a feleségem!

— Hm, kölyök, tudod kívül beszélsz? Tudod, hogy háboru van? Hogy csak erőszakkal tarthattalak eddig is itthon. Még egyet szólj és mehetsz katonának.

— Elküldhet édes apám s akkor el is megyek. Ha ott maradok,

azzal vége s számoljon érte a lelkével. De ha haza segít az isten, mégis csak Flóri lesz a feleségem.

— Kölyök! — üvöltötte az öreg s fölemelt ököllel rohant a fiának.

Az erős hangra felpattant az ajtó, egy fiatal lány esett be rajta.

— Ne bántsa édesapám Gyucit és ne is kiabáljon vele.

— Majd te rendezed el, hogy milyen hangon beszéljek a magam házában.

— Én, ha édesapám magától nem jön rá... Édesanyánk ezt is rám hagyta... Nem engedem, hogy Gyucit katonának küldje s ha épen olyan nagyon akarja, vegye el a Flórit.

— Lám, lám, még majd te is rendelkezel! Hallgass! Tudom mi beszél belőled, mert egy követ fujtok... Azt hiszed, nem mindent látok, hallok? Hogy minden este guzlicások járnak a magyar utcán végig s itt dängöbálnak épen az én házam előtt! De szép is lenne, ha Bánki bíró fia román lányt hozna a házhoz, a lánya meg rác portára kerülne!

— Azzal se törne le egyikünknek se a szarva!

— Te lány, — ordította magából kikelve az öreg — ugy-e, hogy rád hibáztam? Az én tisztességes kálvinista házamba semmiféle bálványimádó fajzat be nem telepszik.

— Oh, édes apám, ha csak ennél nagyobb baj nem lenne a világon! Mindnyájan egy isten teremtsései s egy Úrnak a cselédei vagyunk, ha más-más templomban s más-más nyelven imádjuk is.

Az öreg egy pillanatig kövémeredten bámult.

— Nem tudom, honnan szedtetek ezt, de azt is tudjátok meg: míg én élek, soha! Ha kivittetek, akkor azt teszitek, amit akartok, addig azonban, amit én parancsolok és nincs további szó!...

3.

Korán hajnalban, még alig pitymallott, trombita harsogása zúgott le a hegytetőről a községbe. Nem az ismerős katonai jelzések recsegése, amelybe már gyerekkorunkban beleszokik a fülünk s felpezsdíti a fiatalos vért, hanem valami sírós, elnyújtott, hazavágyó, vissza-visszatérő zengés, mely már az idegenszerűségével s az értetlenségével is riasztólag hat. Az egész község mind kiszaladt az utcára s bámész szemmel, nekifeszült figyelmével nyelte az idegen hangokat, melyek a távol-ságban megtompulva, az oromról a völgybe szűrődtek s szordínójukkal annál félelmetesebbeknek tetszettek.

Még eddig csak hangok hallatszottak, de legfönt, a szerpentin-út legmagasabb kanyarulatánál, a község tehénpásztora, aki közel-távol minden bokrot ismert, mozgó alakokat vélt felismerni, sőt esküdözött a menyei üdvösségére, hogy már kiveszi a kozákok pikáját s felismeri a muszka uniformist. Igaz, hogy még eddig sohse látott.

Az emberek holtra ijedve néztek össze. Az ujságok, ha késve is, pontosan elérkeztek a községbe s csupa diadallal voltak tele s a mi hőseink ellenállhatlan vitézségével. S most ime! A riadalom első felsikításának kellett csak az első torokból felszakadni s csupa rémület

és halál-borzalom lett az egész község. Mint a felbolygatott hangyafészek, futott mindenki szerteszét, ép olyan esztelen futásban, mint a hangyaboly, százszor oda-vissza, ahonnan először nekiszaladt.

Csak az egy Bánki Gergely nem vesztette el a fejét, hát hisz azért volt éppen a falu bírása. Tenyerével ellenezve a szemét, sokáig elnézte a hegyet, igyekezve megállapítani, hogy a tehénpásztor látásából mennyi a valóság.

Mire levette a szemét a hegyről, már meg is volt az elhatározása.

— Emberek, ide figyeljenek kendtek! biz az ellenség s nem hiszem, hogy nagyon sok jószándékkal közeledjenek. De ahogy mozognak, délig eltart még a lovasának is, míg ide leereszkednek. Hát csak senkise veszítse el a fejét. Kiki széledjen haza, kösse batyuba, ami ingó-bíngó értékes holmija van s vágjon neki a nagy erdőnek. Oda nem mehetnek utánatok s ha mennének is, annak annyi lyuka, barlangja van, ahova bevehetitek magatokat, hogy rátok nem talál senki. Jóságot, szekeret magatokkal vigyétek. Nem szabad késlekedni, de nem is kell elsietni. Itt vonultok el s én mindenkit számon veszek, csak az maradhat itthon, aki éppen nem tud a lábán megállni.

Azzal nekivetette a hátát a kapubálványnak s pipára gyujtott: ő már végezte kötelességét.

Háta mögött az udvarban fia, lánya pakolóztak az ökrös szekérre: a rendelet nekik is szólt. Az öreg tartotta a haragots azóta nem állott velök szoba, azok pedig nem keresték a barátkozást.

Mire megtelt a szekér, a fiu elibe állott.

— Készen vagyunk, édes apám üljön fel a szekérre, én majd elhajtom.

— Indulhattok, rám ne várjatok, én maradok.

— Marad-e? már hogy maradna! csak nem hagyom tán itt isten kegyelmére, — akkor én se megyek.

— Ebbe nincs szavad: mész, a hugodat gyámolítani meg akik még — ühm! — közel vannak hozzád. Én itt maradok, mert én vagyok most a falu. Tőlem számon kéri, én számon adom. Az én helyem most itt van. Ha huszonöt esztendeig birtam a terhét, most se rogyjanok meg alatta. . . . Menjetek, induljatok! . . .

Elfordulva tovább szitta a pipáját, se bucsúzkodni nem akart, se ellágyulást nem akart észre véteni.

— Menjetek, induljatok!

4.

Az öreg Bánki Gergely egyrészt nem is rosszul okoskodott. Átlátta, hogy a közeledő hadseregnek ezen az elhagyott vidéken se keresni valója, se maradása nincsen. Erre hozta az útjok, de tovább is kell menniök. Már akármí szándékkal jönnek, bölcsebbet nem tehet, mint hogy embert, jószágot eltakarít az útjokból. Ami csip-csup itt marad, ebek harmincadjára kerül: több is veszett Mohácsnál! A földeket csak nem vihetik el s a házakat se vehetik a hátukra.

Hát nem is! a földeket nem vitték el s a házakat, — no, a házakat se vették éppen a hátukra.

Bíró uram a kapubálványnak támaszkodva szítta tovább a pipáját, egy-egy elmaradt falubélit nógatott harsány ösztökéléssel sietésre, ő maga hallgatta a lovak vasas patáinak dobogását a köves országúton, az ágyúkerekék tompa dübörgését, a menetelő gyalogság ütemes lába dobbanását s alighogy a kalapja karimájához értette a kezét, mikor az előőrsök hozzáértek.

Eddig bizonyos. Hogy azonban a huszonnégy óra alatt, míg az ellenséges hadsereg a községben időzött, mi folyt le, azt történeti hűséggel soha meg nem tudta senki.

Csak láttak.

Harmadnap reggelén a bolond Szepi kullogott le elsőnek az elhagyott faluba, értelmetlen szeméi még bambábbra nyitak, egy állati üvöltést hallatott s azután bice-bóca lábain bakugrásokkal szöktetett vissza az erdőbe, majomszerű kezeit az égnek hajigálva s végeszakadatlan c-c-c-c hangokban adva kifejezést mondanivalójának.

Eddig a község tulajdonkép csak az újságokból tudta, hogy háború van. Búzakenyeret ettek s a ház körül megtermett minden egyéb, bíró uram pedig csak azt eresztette katonának, akit nagyon el akart küldeni. Mődja van annak. Most helyükbe jött Birnam erdeje, rájuk feküdt s maga alá temette őket.

Borzalomnál is borzalmasabb volt, amit otthon találtak. Nem is volt az már otthon. Mintha egy irtózatoss földindulás dulakodott volna végig a falun s romokba hányt volna minden fennállót. Az örök biztosságú anyaföld megrendülése tud csak ilyen pusztulást fölidézni, mint amelyet maguk előtt találtak. Az alacsony háztetők leszedve s füstölő máglyákban hamuhodva, a házfalak leverve, az ott hagyott bútorok széjjelhasogatva, kifosztva; aggastyánok, bénák megcsonkított tagokkal, kifordult szemekkel vérbefagyva. Vadállatok jártak itt, nem ellenséges emberek.

A fásasztó, hegyi menetelés után talán vendéglátó hajlékot reméltek, bőséges étel-italt, gazdag zsákmányt asszonyokban s ahogy megcsalva látták magukat, talán azért állottak ilyen kegyetlen bosszút. Talán az ő otthoni falujokat másik ellenség ép így feldulta, talán az égett még a szívükben.

Egyetlenegy élőember maradt a községben, csak az már nem volt ember. Bánki Gergely ott üldögélt a háza ledöntött kapubálványnán, fejét a feltámasztott öklére hajtva: ezt hirmondónak hagyhatták, de nem tudott, vagy nem akart hírt mondani. Kikelt ábrázatja, összenyomorodott alakja, sajgással teli teste épen eleget beszélt.

Közömbösen nézte — nézte, de nem látta — a község mind rémüldözőbb haza szállingózását s fásult föl sem vevéssel a mind rengeztőbb kétségbeesést, mely úrrá lett mindeneken. Huszonöt esztendő után most már bírása se volt a falunak, aki kemény kézzel összefogja a népet.

Szerencse még, hogy a Gyuci gyerek a talpára állott. Mintha örökségbe kapta volna, rendelkezni kezdett, parancsokat osztogatott s engedelmesskedett mindenki. A favágók az erdőre mentek szálfakért, a bányászok köveket fejtettek, az asszony nép pelyvét taposott és téglát vert.

S nemcsak parancsolt, utána látott ömaga is. Az öreg üldögélt a kapubálványon s nézte a nagy sürgés-forgást. Egyet se szólt, még akkor se, mikor Flóricá feltört sárga szoknyában beállott az udvarba sarat gázolni. Pedig láthatta, odavillant a hófehér bokája, mintha római özanyjának habszülte istenasszonya hagyta volna neki örökül. Nem szólt, még akkor se szólt, mikor a rengeteg dupla-portán Jovánovics Gyovó elkezdett házhelyet nézecsckélni magának, mert Esztiike kikötötte, hogy ő nem megy a patak tulsó partra, a rácok közé.

Akkor se szólt, még az éjszakáit is ott töltötte a kapubálványon, ha éppen helyibe vitték az ételt, elfogyasztotta.

Mire bokréta-ünnepre került a sor, egészen elment az útból. Mintha megérezte volna, hogy neki nincs itt már keresni valója. A régi világ, az ő világa összeomlott visszahozhatatlanul s mostantul új kezdődik: talán új eseményekkel, új reménységgel, — mindenesetre új erőfeszítéssel.

Az ő világát romokba hányta a földindulás.

A MŰVÉSZET SZABADSÁGA — A KRITIKA JOGA

Irta: KRISTÓF GYÖRGY

A tudományban a határkérdések vitatása a legtöbbször nem arra vezethető vissza, hogy az egymással villongó tudományok a fejlődésnek valamely magasabb fokához jutottak, hanem arra, hogy a tudomány alapfogalmái elhomályosodtak. Ezért szükséges néha az alapelvek tisztázása. Enélkül gyakran zsákutcába jutunk, vagy szélmalomharcot folytatunk. A határvillongás sehol sem gyakoribb, mint a művészek és a kritikusok között. Ez természetes is. Mert a művészet világa — az abszolút szabadság hazája, míg a műbírálat kötelessége az értékelés, számbavétel, a mérték alkalmazása. Már pedig világos, hogy a tűz és víz, a szabadság és megkötöttség kizárólagos fogalmak, össze nem házasíthatók. Így a látszat. Azonban csak látszat, mert ha az alapelveket össze nem zavarjuk, akkor a kettő szépen megfér egymás mellett, sőt egymást kézen fogva és támogatva előbbre segítik, csak egymás egyéniségét tartásák tiszteletben.

Ami a kettőt akarva-akaratlanul egybekapcsolja, az az esztétikai élet egyénisége, a művészet teljessége. Világos ugyanis, hogy ha mind csupa művészek volnának a világon, nem volna műélvezet, nem volna műbírálat. Annál kevésbé lehetséges az ellenkezője. Művészet mindig két mozzanatot foglal magában. Az egyik a műalkotás, a másik a szemlélet. Amannak lényege a legteljesebb szabadság, még ha bőrtönbe zárnák is; a művészi szemlélet lényege pedig a műalkotásban rejlő érték megérzése, tehát értékelés, még a nyám-nyám négernél is.

A művészet lényege a legteljesebb, az abszolút szabadság. Ez a legegyszerűbb fogalmazásban ezt jelenti: a művész úgy alkot, teremt, ahogy neki jön, vagy — ahogy. Nem adhat mást, mint ami lényege. Rá nézve nincsenek szabályok, törvények. A legdogmatikusabb, vagy a legelemibb természetű esztétikai szabályokon túl teheti magát. Sőt az igazán nagy művészek éppen abban nagyok, hogy a megállapított és megcsontosodott elméleten áttörve új csapáson indultak el, új stílust teremtettek. Az a műbírálat vagy esztétikai elmélet, amely azt hiszi magáról, hogy van ereje az alkotó művészt idomítani, hogy az a hivatása, hogy kótát tartson a művész elé a végett, hogy a művész a maga hangszerén azt a dallamot verje ki, vagy olyan stílusban játszó, annak a műbírálatnak, annak az esztétikának éppen ez a nagyképsége bizonyítja azt, hogy nem műbírálat és nem esztétika. Hogy is mondja Madách Kepler-Ádámja?

... A szabályt, a mintát hagyd pihenni.
Kiben erő van és Isten lakik,
Az szónokolni fog, vés vagy dalol,
Ha lelke fáj, szívrázóan zokog.
Mosolyg, ha a kék mámorát aluszza.
S bár új utat tör, bizton célra ér.
Művéből fog készíteni új szabályt,
Nyűgűl talán, de szárnyakul soha,
Egy törpe fajnak az abstraktió.

Nem azért oly fenséges a sas repülése a levegőégben, mert a levegőjárás szabályait követi, hanem azért, mert más madár nem tud úgy repülni, mert másképp maga sem tud repülni. Ki volna oly botor azt hinni, hogy a virágszirmok színe azért olyan szép, mert bizonyos keverési szabályok szerint öltik magukra a festőanyagot és árnyéklataikat?

Ha már most ennyire szabad a művész azzal a tudománnyal szemben, amelyik a maga szabályait magukból a műalkotásokból vonja el, mennyivel szabadabb más távolabb álló tudományokkal szemben! Lehet-e józan ésszel a logika vagy az erkölcsstan követelményei szerint mérni az esztétikai világot? Pedig hányszor tették s teszik? Volna-e művészet, volna-e költészet, ha abban valaki az igazság fölismerését követelné? És van-e rövidebb, emelygősebb izlés, mint az, amelyik a műalkotásokkal szemben a *moralitás* természetét és követelményeit erőszakolja? Pedig a művészet természetével éppen ezek a tudományok a legrokonabbak. S még ezen rokontudományok törvényei sem alkalmazhatók az esztétikai alkotásokra. Annál kevésbé válhat úrrá a művészi életben a politikai hatalom, vagy a közgazdasági viszonylatok hatása. A művészet a legteljesebb szabadság világa s csak önnön benső törvényeit követi, mást nem követhet, más törvényeket semmiféle politikai hatalom rá nem erőszakolhat, semmiféle gazdasági viszonylat hozzá nem férhet. Ez a művészet autonómiája.

De az autonómia nem törvénynélküli, sine legibus állapot, hanem engedelmesség saját törvényeknek. A szabadság sem szabadosság, hanem a megfelelő törvények, a magunk akaratával hozott jogszabályok sértetlen uralma. A művész és a művészet szabadsága és autonómiája és így értendő és értelmezhető. A művész is engedelmeskedni kénytelen részben az anyagnak (nyelv, márvány, színek), de ennél sokkal fontosabb, hogy engedelmeskedni tartozik a maga — személyiségének. A művész szabadsága nem lehet kapkodás, értelmetlen dadogás, nyegleség. A művészt is leköti a művészet lényege s az ebből a lényegből kifolyó normák.

Mi a művészet lényege? A szépség, hangzik a közkeletű felelet. Hát a jóság nem? Vegyük ki a művészetekből azt a tartalmi elemet, ami tisztán csak etikum került oda. Mi marad meg a műalkotásokból? Felerész, ha nem kevesebb? Micsoda izlés zárná ki, pl. az esztétika, a művészet területéből a Krisztus áldozatos és aláztos pályáját, a szegényeken könyörülő Szent Erzsébetet? Tehát az erkölcsiség, az etikum is lényeges alkotó eleme a művészetnek? Hát az igazság? Ez sem zárható ki a művészet területéből. Az etikum elvévése által szegénnyé válnék az elbeszélő művészet, a logikum kitörlése lehetetlenné tenné a tragédiák fenséges világát. Különbö van-e, lehet-e megrendítőbb öröm, mint az, amely elfogja egész lényünket valamely egyetemes jellegű törvény vagy elmélet, szóval igazság megértésekor? Szinte azt mondhatnám: a legtöbb ember igazi műélvezetben, sajnos, csak logikum által részesülhet és részesül is, mert színházba járni, költeményt olvasni, tárlatokban gyönyörködni csak keveseknek adatik meg. Ellenben még az analfabéta is holtáig tanul s

minden újabb tárgy, amit megismer vagy megérteni vél, örömet derít arcára, azt a pirosságot, a léleknek azt a nyugalmát, amely formailag mitsém különbözik akár a Ruskinnek orcájának pirosságától, vagy egy orgonán fölzugó himnusz akkordjain elringó ájtatos gyülekezet lelki harmóniájából. Az igazság is hát hozzátartozik a művészet lényegéhez csak úgy, mint az etikum. Mégis melyik a középpont: a szépség, a jóság avagy az igazság?

Greguss Ágost erre azt felelte (s ez elméletének sajátossága), hogy a szép, jó és igaz azonos fogalmak. Ugyanazon egy valóságot jelentik. Csak attól függ, hogy minő szempontból tekintjük. Ami izlésünk szerint szép, az lelkiismeretünk előtt jó és igazságérzetünk, tudásvágyunk szerint nem lehet hamis. És fordítva is így áll Greguss szerint.

Gregusst ezért az elméletéért sokan támadták, de nem mindig mértéssel és így nem mindig — igazságosan. Mert ime utána pár évtizeddel egy önálló és rendkívül termékeny filozófiai rendszert épít föl a kolozsvári egyetemnek nagynevű tanára, Böhm Károly arra az alapelve, hogy a szellem önértékűsége (intelligentia) a logikai síkban: az igaz; mint cselekedet: jó és végül a szellemiség megjelenítése a szemlélet számára: a szép. Nem részletezzük, csak ismételjük azt, hogy a műalkotásnak tartalma nem lehet mindaz, ami van (a természet, a való világ) és minden emberi alkotás, ha mint érték szerepel, ha sui generis módon van feltüntetve. Mert világos, hogy önmagában semmi sem művészi. *Művészet annyit, mint meglátás, megérzés (aisthesis).* Minden csak a meglátás, a megérzés által lehet, de lehet művészetté. Innen van az, hogy ugyanaz a tárgy a különböző személyekben különböző hatást vált ki, egyikben esztétikai gyönyörűséget, a másokban talán lelkifurdalást, avagy valamely pozitív életkapcsolatot. Ahogy látjuk, amilyenek fölfogjuk.

A művészet látás által létezik. Így tartalmilag jellemző szó volt a lángelméjű költők nyelvújításadta elnevezése: látnok (veter). Mit akar látni a művész? Az egész világmindenséget. Melyiket? Ezt a létezőt? Nem, *egy másik jobb, igazabb, gyarlóságoktól, szenvedéstől mentes, röviden egy a valónál szebb világot, amelyben az ember a maga életét teljesen kiélheti, célját megvalósíthatja.* Ez a művészet, ez a művész célja. Az embert, az emberi életet áttenni, átnézni abból a konkrét világból, amelynek virágai — tiszavirágok, ékkövei — hamisak, mértéke — a mulandóság, ezt az arasznyi, nyomoru emberi életet átvarázsolni egy tökéletes világba. Az adottságot örökkévalósággá átformalni, az egyest, a concretumot a maga abszolutságában — sub specie altrui — láthatóvá tenni. Minél élesebb a művész látása, szeme (Auge Gottes! — Schopenhauer) s minél egyetemesebb, teljesebb az általa elővarázsolta ama szebb világ, annál inkább művész! Ez az esztétikai élet tengelye. E tekintetben nincs különbség a Homerosok és a Hazafi Vézai Jánosok, a Fadruszok és a köfaragók között. A lényeg, a cél egy: meglátása és feltüntetése annak a világnak, annak az életnek. A különbség a látás milyenségében (= stílus) és a feltüntetett másik világ teljességében, rendezettségében van. Ennek a célnak a megvalósítására a művésznek teljes szabadsága van. Souverain módon rendelkezik a térrel és idővel,

élokkel és élettelenekkel, mélységgel és magassággal, étellel és halállal, Luciferrel és — az istenség gondolatával. Teremthet, amit akar és ha tud, akkor a művész egyúttal teremtő is.

De hát tud-e teremteni és ha tud, minden teremtés (= műalkotás) egyenlően értékes-e? Ha az illető művészt kérdezem meg, természetesen azt a választ kapod, hogy az övé a legértékesebb műalkotás, az ő látása (stílusa) a legpontosabb, az ő művészi világa a legtökéletesebb. Ezt állítani joga van. Nem is lehet másképp.

Igen ám, csakhogy a művész mihelyt nyomdába adja költeményét, vagy közszemlére akasztja ki festményét, általan ha a közönség elé lép, akkor már nem a maga feleletére kíváncsi, hanem a szemlélőkére. A művész dicsőségvágyó s vágyát nem az önkezevel font koszorú, hanem a közönség elismerésének szirmai elégítik ki. E dicsőségvágyból érthető, hogy a művészek általában véve lenézik a kritikát (csak hódolat illet meg s nem bírálat, mondja Madách), vagy appellálnak egy igazabb, megértőbb véleményre, igen sokszor az — utókorra.

A műalkotásnak kényszerű következménye a szemléletből fakadó s attól el nem választható — műbírálat.

A műbírálat ismét százféle. Ahány a nézők száma, annyiféle felfogás lehetséges. A felfogások tömegét azonban mindjárt egy néhány tizezerre, a felső tizezerre korlátozza a *hozzaértés* helyesebben, a *megértés* kriteriuma. A művészek előtt is csak a megértő műbírálat számít, csak ez értékes. Innen minden fajta művészi élet zárkózottsága, arisztokratikus alaptermészete. Odí profanum vulgus — mondja Horatius. Werke des Geistes sind für Pöbel nicht da — ismétli Goethe után Kazinczy. Megérteni a műalkotást, a műalkotásban kifejezett s ennek következtében az alkotó által egyedül szépnek látott és vallott világot: műbírálat.

A műalkotás, tehát a művészet megértésében különböző fokozatok vannak. Így a kritikai eljárás sem valami egyszerű dolog, nem holmi kinyilvánítászerű mondások conglomerahíma.

Minden megértés és így a kritika és a tárgy objektív tulajdonságainak pontos számbavételével kezdődik. Ezért kell analizálni a műalkotásokat az utolsó szótagig, vagy színig és vonalig. Keresni a ritmus törvényeit, a szinkeverés és skálák harmóniáját stb. Meg kell, ha lehet, mérni a műalkotásokat (természetesen nem kilogrammallyal, de néha még azzal is). Ennek a megfigyelésnek, elemzésnek, mérésnek és összehasonlításnak eredménye a műalkotás pontos leírása. Némely kritika ezzel befejeződik. Az ilyen kritika a leíró, a *deszkriptív* kritika. A leírás, az elemzés azonban még nem teljes megértés. Miként a leg-hűbb fényképből hiányozhat a leglényegesebb jellemvonás, úgy a leglelküismeretesebb deszkriptív kritika előtt észrevétlen maradhat a műalkotás lelke, a benső forma, ahogy Arany János elnevezte.

Ezért a műbírálnak bele kell hatolnia a műalkotás lelkébe s hogy ezt tehesse, bele kell helyeznie magát a művész egyéniségébe. Nem új s nem is elszigetelt tanítás az esztétikában az, hogy a műtárgyak megértése végett a szemlélőnek át kell élnie mindazokat a

mozzanatokot, amelyek a művész lelkét átalták addig, amíg művét megalkotta. Az a kritika, amely a műtárgy objektív tulajdonságainak pontos leírásával meg nem elégedve iparkodik még közelebb jutni az alkotás lényegéhez s maga is végigjárja azt az utat, amelyen a művész lelke haladt: *pszichológiai kritika*.

A műbíró a descriptív és pszichológiai megértés végén teljesen megértette a művészt. Lelkében megtörténtek a művész alkotó lélekmozdulatai s érti, hogy a műalkotást miért olyanak és nem másnak formálta a művész. Ebben a pillanatban a művész és műbíró lelke teljesen egy és ugyanaz. És ez az identitás később sem változik meg. Csak épen ellenkező irányba fordul. *A művész és bírálója Janus arcot ölt*. A művész nézése előtt a konkrét világ határvonalai elmosódnak, kitágulnak a végtelen felé, pillantása mindig a kosmoszt keresi, az ő világa a kosmikus világ. Ebben a kosmoszban minden benne lehet az adott, a konkrét életből, amit a művész értékesnek érez. A műbíró abból a megteremtett kosmoszból visszanez magára a konkrét életre. S mindig azt vizsgálja, hogy nyert-e valamit az ember, ez a konkrét arasznyi lét abból a kosmikus, metafizikai világból? A művész átviszi, belenézi ezt a világot egy más, szerinte jobb és tökéletesebb országba; a kritikus azt vizsgálja: vajon az a művészalkotta világ csakugyan több-é, jobb-é, mint ez a realis élet?

Ha nem több, ha nem jobb, ha a művészet ezt az életet teljesebbé, értékesebbé varázsolni nem tudja, akkor igazán megfoghatatlan volna, hogy miért létezik a művészet. A művésznek valami *pluszt* kell látatnia a konkrét világ felett. A műbírálat ezt a pluszt keresi. Megvan, vagy hiányzik ez a plusz s ha meg van, mi az a plusz, ha nincs meg, miért nincs meg — ennek a megállapítása a kritikus joga.

Az a többlet, amit a művész ebből a világból a maga világképebe átesz, önként értődik, valami pozitívum kell, hogy legyen. Kitágítása annak, amit még ebben az életben is értékesnek vallunk. Ilyen értékek a fizikai világ, a reale. Ennek a plusza a művészetekben: a realizmus (nahrcalimus, verismus stb.) és minden szellemi alkotása az embernek, amelylyel élete célját megközelíthetőnek gondolja: a vallási élmények, a tudomány, a bölcselet, a jó, a szép: mindaz, aminek része van az emberi művelődés előbbrehaladásában, aminek az emberi életre jelentősége van. És mindez a sokféle érték egy rendezett harmonikus világot alkot, amelyben a tér, az idő nem korlátoz; az ember betölti a maga életének a célját s ha az a feladat, mely elébe áll, nagyobb mint az ereje, óriásokká nő, angyalokká, tündérekévé válik, vagy démonokká, törpékké, kísértetekké sülyed, ha célja kisszerű, trivialis vagy épen gonosz, tehát emberileg kicsiny vagy értéktelen. Ezért is az igazi költői világ: a mese. A mese naivitása épen ebben a teljes rendezettségben befejezett értékrendszerből áll. S ha a mese hallgatója épen a gyermek, aki a mese alkotó elemeit hasonlóan naiv lélekkel veszi tudomásul, akkor áll elő a leg-tökéletesebb esztétikai élvezet. Kiki tapasztalhatta önmagán, hogy egy-egy gyermekkorban hallott mese egész életére oly fascinálo hatást

gyakorolt, amelynek intenzitásához képest később a legnagyobb művészettől kapott hatás elenyészően vékony és szegényes.

A művésznek minden eszköz rendelkezésére áll ennek a plusznak a megteremtésére. Teljes joggal és souverain módon uralkodhatik a világ fölött. Joga van célja megvalósítása végett a dolgokat más-ként látni, mint a közönséges szemnek s másnak is kiformálni. Ez a teljes jog a művészet szabadsága.

Viszont a műbírálatnak szabad a művész szintézisét és intuitív teremtését analizálni és absztrahálni s a konkrétummal összemérni. Ez az ő joga, de szabadsága is egyuttal. Így értve a dolgot, a művészet és kritika között soha sincs határviálongás. A kritika nem azért állít föl tételeket, hogy azokkal a kormányozhatatlan műalkotásokat béklyóba verje, hanem azért, hogy kimutassa a művészetben — a művészetet, az életnek pluszát. Viszont a művész sem önmagáért alkot, hanem az életért, szellemiségünk kitágításáért. A kritika pedig ennek a konstatálása. A kettő együtt adja az esztétikai kulturát, az ember életének egyedül lehetséges harmoniáját.

NE BÖGJ PÖRKE!

Irta: PÁLFFYNÉ GULÁCSY IRÉN

Örzsé — vagyis hogy inkább csak Pörke — pottyant-lánya volt Dékán Mátyáséknak. Honnét származott, hol látta meg elsőben isten napvilágát: ki is tudhatja azt, mikor még Csamangó Veszterné se, aki pedig mindent tud, ami Tápétól Szegedig előadódik.

Vannak ilyenfajta különös történetek, kivált ott, ahol sűrűbb a nép és így ritkább a becsület. Mert nagy hántoló a város. Bemegy oda a lányféle kukoricatörés után szolgálni, kenyeret kímélni, lévén sok az éhes száj otthon, a zsellérportán. No, be még csak be. Azonban a vissza bajosabb dolog. Mivel aki = hajadon igaz járatlaltal mozog e földi világban: otthon lesi az az első pattogó rügyet a tanyán. És ha nem, itt bizvást elmondható, hogy le is vásott róla az anyai oktatás. A sok mindenféle szófiabeszéd — ami úgy előadódik össze-vissza sétálgatván vasárnaponkint a kállai lígetben — könnyen elcsavarja a magára maradt lány fejét, — ha olyan vágásu tudniillik. Ha meg egyszer bogázik a fehérség, nincs azzal többé mit sokat beszélni.

Ilyenformán van ez bizony, ami elég nem jól van pedig. Legkivált ha olyan helyt üt be a ménkü, ahol senki se várta. Tészem annak idején Monori Piroska esetében is. Ki gondolta volna arról a szégyenlős lányról! Holott még lakodalomba se lehetett azt elistenkedni soha. Ha meg legénynt érzett a ház körül, úgy megiramodott, hogy marcifánkkal se tudták előcsalni. Olyan szemérmes volt. Azért csak lemaradt a városon és ez ellen nem használnak már többé az imádságok sem.

Hát a Pörke előszármazása is nyilván efajta megtévelyedésből leli magyarázatát. Mert lám egy pitymalló hajnalon — ballagván Dékán uram jószágítás után vissza a pítar felé, — a sövény alól egyszer csak valami gyöngé nyávogást tapasztal. Megyen, nézi: hát egy csikos dunnácska, apró gyerek benne. Bazsarózsa pofácskájú, két kis kövér marka ugyan darál a levegőben, akár a motolla. Ha megemeltik, legott elhagyja a sírást, csak nézel ostobácskán a Mátyás szemébe. A száját meg duzzadtra csücsörítvén, noszogatólag kezdi öltögetni apró kis nyelvét a lógóbajuszos nagyember felé. No, barátságos egy jószág, sőt nyilvánvalólag étkes is. Viszi a gazda befelé. Franci asszony épp a kenyérruhát lebbenti vissza a szakajtókosárra, mikor lecseselekszi furcsa terhét a konyhai asztalra, mondván:

— Nitek a!

— ...a szösz... — kérdi a menyecske elképedve roppant.

Dékán uram kifordítja válaszul az öregujja bütykét. Ért az asszony ebből. Fogja a dunnát, szakértő kézzel oldozgatni kezdi a pólyakötöt. Hogy kibontotta volna, csak fölragyog a képe.

— A biz a! — mondja.

Némely avatatlanok előtt talán kissé homályos lehet ez a szóértés, de aki tudja, hogy Dékán gazda világeletében lánygyerek után ácsingózott, az nyomban föléri a dolgok hordozó erejét. Az is nyilvánvaló, hogy Francinak nem szükségeltetnek további kérdező szavak, csupán annyi, hogy: „no?!“ Mire Mátyás — kivervén előbb a pipa-béli sancot, — nem felel többet, minthogy: „hát persze!“

Ezzel aztán el is dült a kis jöttment sorsa. Betevődik az Imre gyerek kinőtt bölcsőjébe, ellehet ott a maga multságára délharang szóig. Mert Franci kiveszi akkor és tisztába téven megtömi jóféle cukros-tejes zsömlyével, amit maga rág össze neki. Kevesebből kiáll ez, mint mindörökké Mária-Radnát jární.

Majd utóbb — Imre példájára — Pörke is kinől az apró ingekből. Már az állószéket is maga emberségéből toszogatja, egy szó mint száz: felcsöpörődik lassadán biz az. És az Imre gyerek ujjására igen különös gonddal kezdí vetni a foltot...

Hát ilyen szépen mennek jó darabig a dolgok, kiki helyreigazodva, hogy az tiszta öröm. Franci asszony kettős gonddal ajnározza az árva jószágot, még a halálos ellensége se foghatná rá, hogy különbséget tesz közte, még a szülőtte közt. Ha kurta kapicánra fogja, ez csak okosságból történik. Ne vethesse soha szemére, hogy nem oktatta a jóra.

Azonban írva vagyon, hogy ami nem istenhírével kezdődött, ne is legyen maradandó. Beleveri abba az ördög az orrát, ha előbb nem: utóbb. Itt is csak beborult egyszerre.

A dolog úgy kezdődött, hogy úrült a szomszéd porta. Mátyás persze venné. Hogyisne! Kerek tíz esztendeje lesi már az alkalmat, hogy terjeszkedhetnék s még hozzá ilyen célirányosan. Hát nem leütik a kezéről? De bizony le azt. Egy jöttment ember, még csak nem is falubéli. Kurta, nyakas kis vad kun, bizonyos nevezetű Toppantó Gergely.

No, nagy méreg az ilyen. De még nem minden ez. Mert ha megindul a baj, jön is az aztán csüstül. Háromig meg se áll, legfeljebb ha utóbbad fordul. Végül meg kiderül hegyibe, hogy Monori Pirost és nem mást takarja az új szomszéd neve. Erre aztán Francit is elönti a méreg.

— Hova a világgal — mondja botránkozva, — hogy még az ilyen is elő meri tólni a képét! Idömbe söprűvel verték volna ki a faluból az ilyen.

— Hát milyet — kötődik Mátyás — mert titkon örül is egy kicsit, hogy már nem maga van a bosszuságával. Az asszonyt elfutja a pirosság egészen.

— Még van szöme kérdezőni kendnek!

— Mit tee!

— Mintha nem tudná, hogy mögszottyant lányfejjel a Piros!

— Nono, — adja Dékán uram. — De talán mégse. Hiszen lám ura is van neki. Pedíglén hitös.

Addig addig ez a beszéd, hogy Franci szeméből egyszercsak furcsa tűz csap ki.

— Nagyon tarti kend a pártját, — véli.

S ezzel aztán kereszt is tevődik a szomszédi viszonyra. Megkötí magát az asszony, mint soha eddig. Mint a paripa, ha csatát érez, vagy a bárány a kés láttára.

Pedig a Pirosra igazán nem lehet panasz. Minden untalan átszalad, szomszédasszony így, szomszédasszony úgy, keresi a kedvét roppant. A gazdára rá se pillant, Imrének tajtékpipát, Francinak cickes papirost vesz a telázsíra, ki nem fogy a sziveskedésből. Ha csunyán néznek rá: türi, ha odaszólnak neki, megállja felelet nélkül. Néha aztán el-elmarad, olyankor fohászkodik, sóhajtoz reggeltől napestig. Hallani a kerítésen át. Meg mondja is:

— Hej az ilyen magjaszakadt! Mire is az ilyen a világon!... De csak nem tudja azt maga szomszédasszony, különben átküldené néha ezt a lányt. Már hogy ne lennék olyan senkitlen. . . ,

Mivel gyerekük, az nincs Toppantóéknak. Ott a nagy szerencse mindenben amihöz fognak, de üres a porta, üres. Elvész benne az a két ember egészen. Gergely ugyan — ha rajta állna — betöltené hangos szavával fél Szegedét is olykor, mert nagyerkölcsű ember az nagyon. De ráhagy az asszony mindent, így neki sincs mért neszeznie. No Pörke aztán átal-átalnézeget, mert meg kell adni, igen húz az idegen személyhöz. Ott csak lelke-galambom járja, míg idehaza a Franci szigorú keze bizony-bizony még ma is eljár olykor. Egy sapkás hamarabb megvan nála, mint egy új öltő ruha, ha rendellenességek mutatkoznak a végzett dolog körül. Jól esik elsajnáltatni magát ezen az embernek.

— Hol ütöttek meg szentem! . . . Jaj, hamar ezt a kis mézeskalácsot rája. . . .

A kalácsnál is mézesebb az ilyen beszéd. Nem csuda, ha megül mellette Pörke, meg ám, pedig egyre hosszabban. Egy este a Riska is fejetlen állapotban felejtődik, lámpaszó veti haza a hajadont a vendégeskedésből. Mire Franci — nagylány ide, nagylány oda — jól hátbaérdeklí tanulság végett.

Az eset zajjal jár, áthallatszík a szomszédba is. Piros asszony kezében csak megáll a szérvonó lapát. Még onnan kitenni se vesz magának időt, úgy fut átalfelé. Jó, hogy a kaput is magával nem hozza, de már onnan visít, mintha az esztől bucsuznék:

— Elhagyja kend, elhagyja kend!... Száradjon le a kend keze, ha még üti ezt az ártatlant!...

No, nem hallotta eddig senki ilyen fennen beszélni a csendes asszonyt. Maga Franci is meghökken ajta, kiereszti kezeügyéből a hajadont. De azért meggyőződéssel mondja:

— Bizott elhányom én az unokája lakodalmán is, ha rászolgál. Mire Piros vissza:

— Vóna csak a kendé, ha a kend gyermeke vóna!

— Tán nem a?!

— Az a. De más szegte be a fület. Vércsetanalta galambfiók. Falnak kell támaszkodni ettől a sérelemtől.

— Neköd vagyok én vércse?... Szüzanyamáriám!... Hogy nem

felőd a szömöd sanyaru világát, te szögedi flaszterkü!... Te Gedó ruzsája, te templomcsaló!...

Ki tudja, mi nem kerekedik még ebből, ha a roppant mocskolódásokra Pírost hirtelen el nem állja a rivás. Azonban egyszerre úgy rá-érett, hogy szóhoz se jött többé. Nagyzokogva csak kifordult a kapun, még a szénvonó lápatot is ottelejtette.

Mindenki megértheti, hogy ilyen ortályozás után végkép el is szakadt a fonál kettejük között. Toppantóné asszony nem mutatkozik többé a Dékán-portán, viszont Pörke szigoruan eltiltatott az által való járkálástól. Söhajtozott is akkorákat, hogy a majsai szélalmot is megmozgatta volna, csupán Francit nem.

Meglettek volna azért így is, ha az ördög nyughatnék. De ha az elkezd valamit, föl akarja arra a koronát is tenni. E gonosz szándékát aztán nem átálja a legkegyesebb színek alá rejtegetni. Minthogy ez esetben épp a templombúcsúra esett a választása. (Ha vesszük, nem is csoda, mivel ehelyt tánc van, ami pedig tudvalévöleg az ördög legfőbb praktikája.)

Hát a búcsúra el kell menni. Mátyás három róf pántlikával támit ime haza, viszont Franci öregszemü üveggyönggyel járul a Pörke külső díszéhez. Örül is a lány nagyon, egy kis időre szinte elfelejti a szive bánatát. Rakosgatja reggel-este a holmiját, de ami a topánkát illeti, ennél mindég megáll gondolkodni. Mert lámcsak, nem új már a topán. Elannyira nem, hogy a sarka is vásott, ha úgy közelebből nézzük. Hiszenhát igen jó még vasárnaplónak, de búcsúra másik kellene. Legalább Pörke úgy véli, míg ellenben Franci asszony egész más nézetten leledzik. Hogy tudniillik éppen célszerű az oda. Ezen aztán történnek még egy s más beszédek, utóbb fölhallgat az is. Nem szokta megmäsítani Dékänné asszony, amit kimondott egyszer.

Azonban Pörke megint eltünik ez estén. Hol járt, hol se; nem tudható, mert kivárta a sötétet és csak egy miatyánknyi ideig maradt. De igen ragyogott a képe és ez a ragyogás nem is mult le róla búcsú-elötti napig. Akkor aztán megint nyomaveszett. Am ezúttal oly alaposan, hogy Franci legott sejtette, merről fú a szél. Roppant harag fogja el becsületes szívet erre a hamisságra. Hát így oktatta ő ezt a lányt? Hogy keresztüljárjon a tulajdon nevelőanyja eszén? Hát ennyi a parancs, a tilalom előtte? Nő az árgyelusát, ha előbb meg nem tanulna, majd kipótolja utóbb.

Kapja az ágfa-seprüt — a kutya épp rátelepedett — indul kifelé. Pulí fölhengeredik. De azért kölok-kutya ő, hogy mindent tréfára vegyen. Legott kaffog egyet és hancurozásba fog. Ugrik Francira ahol éri, tüsszögvén bolondul roppant. Nő az majd hátbátiszteli, hogy lehűtse a kedvét. Meg is szalad a boglyas eszenélkül, váltig kiáltván, hogy: „favég-favég!“ Mintha bizony nem is a saját végén érte volna a baj. Vissza lehet aztán adni odaát a szénvonós látogatást a nyirfa-seprüvel. Csakugyan ott a lány, egy zsámolyon ül a tiltott személy előtt, aki úgy néz rá, mintha tükörbe nézne. A keze a haját simogatja, letéved a barackvirágszinü orcákra is...

Franci láttára szétrebben a kettő, mint két ijedt madár. Pörke

eléfut a veszedelemnek és igazolással, de meg békéltető gyanánt is, egy pár vadonatúj topánt táncoltat a haragvó elé.

— Eberlászting — mondja pilledezve az ijedelemtől.

Franci megáll, mintha odababonázták volna. Csak a szemében lobbannak föl bajthírdető lángok. Jónak látja a lány újabb biztatásokkal előhozakodni.

— Csikorgató is vagyon benne, — teszi hozzá — Piros néném vötte.

Ezzel aztán be is telik a mérték Francinál végképp. Csupán ez hiányzott még néni mindenek tetejébe, ez a topán. Soha se érte ilyen az ő lábát becsületes világeletében. Úti-cifráknak való, akikhez fut a pénz a bűnök sötét árkában, mert célszerű szegény-lány effélékhöz nem juthat igaz úton. Minthogy ez is a görbék közül való.

— Váglak ki mindjárt vélek együtt — hangzik. De e pillanatban emelkedik is a seprű. Pörke lecsukja a szemét, ami magától jövő cselekedet. Így várja, hogy hullana le az anyai büntetés gyöngé válla-ra. Nem hullik azonban, mert Toppantó Gergelyné fölkel ekkor és megragadja a seprű szárát.

— Hát kend! — mondja Franci.

— Hát én — feleli az asszony.

Állnak egy percre farkasszemét nézve. Pörkébe beleáll a reszketés ettől a nézéstől, míg Toppantó Gergelyné egész ellenkezőleg megkeményedik tőle. Magas, sovány formájával, örökös feketeségében igen különös így ez az imádságos asszony. De Franci igazában van és Gabriél arkangyaltól se hátrálna. Emeli megint a seprűt.

— Nem! — mondja akkor Piros.

— Nem é?

— Nem. Ötet nem. Éngöm. Mert én vagyok a hibás.

És olyan keményen fogja hozzá a nyelet, hogy nem cselekedhető azzal egy moccanás sem.

— Hallja, — szól most Franci vészjóslólag. — Ne kockázzék itt vélem, mert mingyár csúnyát lát a világ. Tán kend nevelte ezt a lányt, hogy úgy parancsolgat vele!?

Megrázza Toppantóné a fejét szomorúan. Fekete kendője lobog, mint valami gyászi zászló. Igen csöndesen felel:

— Tudom, hogy kend nevelte. De nem nevelhette volna, ha más a világra nem szüli.

— Nono. — Döbben meg Dékánné. Am folytatja most már amaz kéretlen is, bár látható nehezen szakad el a hang tőle:

— Az a más, ... aki szülte, ... az anyja: az én vagyok neki. Azt' most ide üssék kend, ha még jobban mög akar verni, mint az Úristen maga. E szókra csak lehanyatlík a süprű a büntető kézben.

— Kend! — kiáltja Franci.

— Én.

Nagy csönd következik. Dékánné olyan, mint akit azonmód ért a villám. Se holt, se eleven a fordulattól. De aztán hirtelen tűz villan meg a tekintetében.

— Ha a kendé vóna, hun lött vón a szeretete eddig! Nem bírhasa ki azt egy igazi anya.

Am Piros ezt a vigaszt se hagyhatja meg neki. Mélyen sovány mellére horgadt fővel mondja:

— Elvert vóna az embör a háztul. Hova vigyem aprókorán a nyomorúságba!? Itt jó dolgát tudtam.

— Tán nem a vót.

— Vót, nem tagadom. De eljár a keze, én mögest nem állom nézni tudgya.

A többi, ami ezután történik, olyan mint a rossz álom. Hogy mustrálja még egy darabig egymást a kettő, hogy aztán Dékánné asszony — mindmáig anya, ezentul senkifia — idegen — csak elfordul halottonál halványabban. Leteszi a sarokba a seprüt, mellyel jó útra vélt terelni egy fölfogadott lelket — holott az éppen gazdájára talált — és meghuzván párszor szemén a reklíújját kimegyen az ajtón szótlan. Hogy továbbá Toppantó Gergelyné — manapig tiltott és böcsmérélt személy, mostantól fogva szülő édesanya — viszont kítárja két reszkető karját és azt mondja Pörkének:

— Lányom, magzatom! . . .

Azokban gyerekében veri az Isten az olyat, aki gyerekével vét ellene. Mert ime ahelyett, hogy repdesne a hajadon az ölelő karokba, csak egyet fordul véle a világ, mikor hallatszani kezdenek Franci asszony léptei, a nyitott ablak alatt, amint megyen elfelé a jólélek örökösen. Erre a gondolatra csak fölsívalkodik a lány, mintha merő vaskarmokkal szaggatnák igazságos szívét. Kettőt jajdul még, vagy hármat, azzal ki az ajtón, akár a puskából lőtt golyó.

— Ne mönjék kend! Gyék kend vissza! — kiáltozza, de nincs füle többé erre a beszédre Dékán Mátyásnénak. A kapujoknál félrehárítja Imrét — egy heteformán következett haza a fiú a katonasorból — befordul hátratekintés nélkül.

Ottmarad állva Pörke se kint, se bent, a két porta között. Ott, mint a szedett ág, mint a fészkeből pottyant madár, mely maga se tudja: hova is tartozik hát tulajdonlag. Mert el nem dönti azt ő soha. Ha száz akkora volna is a szive, akkor is csak kétfelé huzná, kettőbe szakajtaná azt valami

Szörnyű háboruságot kezd érezni a mellében, szemét patak módjára lepik el a könnyek. Felkapja hát a kötőjét és elfakad riva. Mint-hogy ettől egyéb mi is cselekedhető hasonló helyzetben!? Nem tudna felelni erre maga Csamagó Veszterné se, aki pedig mindenre tud valamit. De azt már a nálánál járatlanabbak is fölfoghatják, hogy ez arívás nem a közönséges fajtából való. A Terhes Teca ritt ilyenformán ezelőtt két esztendővel, aztán utóbbis a kútban akadtak rá. . .

Dékán Imre sem vak, hogy ne látná ezt onnan a kapuból, ahonnan a pipája füstjét bodorgatja látszólag igen nyugodtan. Minek okából összeráncolja a szemöldökét és azt mondja keményen, hogy „no“. Amely szóban igen sok minden foglaltatik kintvaló értelem szerint, ha mindjárt a jelentése a szív mélyén marad is rejtve néha. Kiveri hát a pipát és megindul csöndesen a lány felé. Elébe áll, nézi. Nézdégéli, mustrálgatja. A pipa állva marad a kezében. Nem tudható, mi történik most a pitykés lajbi alatt, hogy olyannyira váltja a hullámokat.

De igenis tudható, hogy az ilyen készülődésnek előbb-utóbb szöbafut a vége. Mordul tehát egyszercsak Imre mélyen a melléből, mondván:

— Tudod mit?

El is hallgat ezzel. Meghúzza a nyakát, mint nagy nyelet után, csóvál, hümmög. A pipaszárral megütöget a levegőben. Gondolkozásra vallanak mindezek. Hirtelen aztán csak fölveti a fejét és lerántja a kötöt a lány szeméről. Teli ököllel jót buffant a háta közepébe:

— Hát ne bögj Pörke!

Összevillan a kettő. Imre megfordul keményen a sarkán és kopogó csizmával indul előre a pallón. Utána kétlépés formán a lány, leszegett fővel, a nyomában mindenütt.

Dékán Mátyás látván ezt az előjvetelt a tornác lépcsőjéről, csak odaint az asszonyának:

— Azt' emevvél idátal maj én szólok. Két bajbul lögyék egygy, ha mán az is az én nyakamba szakadt.

Nem érti azonban komolyan ezt a beszédet, mert mosolygásra kanyarodik a bajusza és a tekintete viszont igen szép nézéssel irányodik a báránnyfelhős alkonyati égre.

MÉGIS TE VAGY A GAZDAG

Csak költő vagy — mondod — s megjőzanult szemed
sarjatlan, sejtetlen, misztikus tavaszt, jaj,
paposan eltemet, köny nélkül eltemet...
Csak költő vagy — mondod — álomvesztő senki.
Mért szeresselek?

Kócos homlokod göggel koszoruzod,
s hol dőzsölő éheselek
meddő remények teritetlen asztalánál ülnék,
üres kupával köszöntöd a jövőt.
Napatlan napoknak jussolója mondd hát:
Mért szeresselek?

Hallgatok, hallgatok. Miért is feleljek.
Hiszen közöttünk ime, a küszöb elomlott.
Ahol király voltam, te meg nagy királyné:
Az álomkastélyban elaludt a tegnapi.
Elomlott küszöbön ne sirjanak, sohase sirjanak
a születetlen hajnalok.

Közöttünk ime, a küszöb elomlott.
Hályogos ablakod ezer pók befonta.
Lánccraforrt kapudat száz lakat lefogta.
Mit szólnak, mit mondjak.
Omladékos kapun mért is dörömböljek.

Szélesre tárt kapuval vár az éjszaka,
puha takarókat kínál a sötétség.
Megyek és beturom magam az éjbe.
Oly jó, ha nem lát engem senki,
Oly jó, ha én sem látok senkit.
Oly jó nem látni idegen szemeket,
mik keményen tapossák homlokom havát
s kényurasan adót szedni a szívembe szállnak:
— Csak költő vagy és nincs is semmi se?

Magam vagyok most s magamba szálllok,
enyém a mélység, csak az enyém, az enyém.
Szent öle hív és én leszálllok.
Elsülyedt szépségek koral-mezején
szépség-hajók hevernek sebzett vitorlákkal.

Nagy gyöngyház medencékben káprázatok forrnak
és fények tüzelnek, miket megtagadtatok.
És formák izzanak, amiket kiátkoztatok
és ígék lángolnak, miket meghamvaztatok.
És ez az enyém. Mind, mind az enyém csak.

Lent vagyok a mélyben
és buja szeméremmel,
hogy idegen szem ne lássa fénybekábulásom,
titkon turom fel aranyát a szépnek.

Ó, mit tudod te, hogy mit rejt a mélység
és mit ad az azoknak, akik üres kupával
köszöntik a jövőt.

S ha lent már kiéltem magamat
felszállok a magasba.
Mert enyém a magasság is.
Az a csík, ahol ég földdel összeér
engem pántol a mindenséghez.
Ami innen van: a tiétek,
ami túlhan van: az enyém.
Enyém a végtelenség, amelybe elsüllyed, ami szép:
a nap glóriája és az éj szent homálya.
Halljátok-e, ez mind az enyém.

Minden, ami szép és ami álom,
minden, ami tarka, röpke vágy,
ami szeretet ég milliók szívében
és ami bennem sajog milliók vétkiér:
az mind az enyém.

És enyém a világ szenvedése,
a vértanúk sebe az én testemen vérzik,
az elhalt tegnapok én bennem alszanak,
a jövő hajnalok én bennem pirkadnak.
Ami áll és rohan, ami volt és megint lesz,
minden az enyém. Ami nem ez vagy,
az mind az enyém. Az mind az enyém.

És mégis te vagy a gazdag, a szegény én vagyok.

ÚJVÁRI LÁSZLÓ

KÓCOS

Irta: HAJNAL LÁSZLÓ

(Fiu internátus ebédlője. Egyszerű festett falak. Jobb és bal felől ajtó. A falakon sablonos iskolai képek. Bal sarokban fekete írotábla, rajta kővér, rajzolt betűkkel: Ma Nemes Iván a napos. Elöl hosszú asztal, körülötte diákok, igazgató és Irma. Május van, az ablakon sárga fény ömlik be.)

1. jelenet.

Mindannyian (állva): ... és add meg nekünk a mindennapi kenyerünket, amen.

Igazgató: (Beretvált bajszu, kopaszodó ember.) A felsősök bemehetnek a dohányzóba ... de csak tíz percig. A többiek fel szobájukba. (Sarkon fordul és jobbra el.)

Irma (26—27 éves fekete haju lány. Egyszerre áll fel az apjával, de nem megy ki. Feltérdel a székre, ahol ült és megvárja, míg kimennek a diákok. Mindegyiket külön megnézi, szeme kerekre mered, fogai idegesen verődnek össze. Mikor az utolsó diák is kiment, kinyújtózkodik.) Na hála istennek!

Iván: (Tizenhét éves, fáradt nézésű fiu. Beszédén végig valami kenetesség vonul, ami a sok olvasásnak tulajdonítható. Kinyújtózva ül az asztal másik végén.) Tessék ...?

Irma (felijed): Hát te itt vagy ...?

Iván (zsörtölődve): Igen ... Napos vagyok. Igazán nem értem apát, mért varrja minden héten kétszer nyakamba ezt a tisztséget... Hát mi vagyok én ...?!

Irma: (Feláll, az ablakhoz megy, kezét fejére fonja.) Valamire akartalak kérni Iván... de most már mindegy... (Kinéz az ablakon) Fehérékhez akartalak hívni, a néni beteg ...

Iván: (Egy picit gúnyosan elhúzza a száját.) Igen, szegény néni... hogy szereted a nénit... pedig a néni nem is szeret téged... és ... (nagyon lassan) és Géza sem ...

Irma (ingerülten): Ugyan ne fecsegj...! Azért mert (körül néz) mert ... egy kicsit összekaptunk a múltkor? Jegyezd meg, hogy a legjobb barátok a legtöbbet veszekednek ...

Iván (vállat von): Jó ... (feláll, ő is az ablakhoz megy. Kis szünet.) Te Irma ... én azt hiszem, valami nagyon bolondot fogok ma csinálni. ... Én nem tudom ... de úgy rám fekszik ez a nyavalyás levegő ... és minden ... én ... én ... (idegesen) én úgy szeretném most beverni ezt az ablakot ...!

Irma (nem figyel oda, elgondolkozva): Négy óra felé szabad leszel ... (kifelé indul, az ajtóból visszafordul) eljössz akkor ...?

Iván: (nem felel).

Irma: Na?

Iván: Nem tudom ... lehet ...

Irma: Szervusz ... (el).

Iván (pár lépést előre jön, végig simítja homlokát): Valami jön még ezen a napon ... vagy ... vagy ... nagyon elmegy valami... (kis szünet.) Mintha mázsányi sullyal nehezede rá az ez a buta májusi meleg ... ez a puha, fojtósszagú levegő ... Te Irma ... (az ajtó felé néz, halkán) vagy elment már ... (az asztalhoz megy leül, fejét kezébe hajtja.)

Ismétlő: (Kinyitja az ajtót, megáll. Szeplős, nyurga fiú, szemei ravaszul villognak. Cigarettazik.) Te Kócos, akarsz egy cigarettát?

Iván (hátrafordul, unottan): Ugyan eredj ki innen a cigaretta- táddal ...

Ismétlő (gúnyosan): Ha első Kócos akarja, eltapodhatom...?! (Ivánhoz megy, vállára üt) mond kérlek, mi van az öregeddel? Ugy fú, mintha megharapták volna ...

Iván: (fejét rázza.)

Ismétlő: Mond kérlek, láttad már a Marit?

Iván: Kicsodát?

Ismétlő: Az új cselédet ... Fiam, az egy nő ... (nyelvével csettint.)

Iván: Nem láttam senkit.

Ismétlő: Várj kérlek, beküldöm leszedni az asztalt. (Moso- lyogva megy ki, a nyíló ajtó Mariba vágódik.)

Mari (kint): Jaj! (bejön. 22—23 éves egészséges arcú paraszt- lány.) Nem tud vigyázni fiatal úr ...?

Ismétlő: (röhög.)

Iván: (Feláll, végigmustrálja, nem nagyon érdekli.)

Ismétlő (Marihoz): Ó az igazgató fia, vele sohasem szabad veszekedni ... és (Ivánra néz, ravaszul) neki mindent adni kell (újra röhög).

Mari (vállat von, kinyitja az ablakot): Fúj, milyen ételszag van itt! (később) Maga az igazgató úr fia?

Ismétlő: Igen, a vice diri ...

Iván: De sok bajod van velem ...

Ismétlő (Marihoz): Mondja szép lány, volt már maga inter- nátusban?

Mari: Na hallja! Majd először jöttem ...

Ismétlő: Akkor... akkor maga már nem fél a fiuktól? Ugye... (Nevet, mint aki sokkal erősebbet akart mondani, megsimogatja Mari karját, de reszketős kézzel és bátortalanul.)

Mari (ellőki Ismétlő karját): Hát mi a csudaért félnék...?

Ismétlő: Tudja, mert volt itt maga előtt egy lány, aki képes lett volna a föld alá bujni, ha meglestük, mikor mosdott... (Nevet.)

Iván (félre): Ha nem fecsegne annyit... (Fel és alá járkál a szoba közepén.)

Ismétlő (cigarettát vesz a szájába): Hát kedves fiatalok, én visszavonulok. (Hátranéz.) Be talál jönni a diri és akkor fuccs az esti színháznak. Jó mulatást. (Jobbra el.)

2. jelenet. Iván, Mari

Mari: A fiatal úr mért maradt az ebédőben?

Iván (szárazon): Napos vagyok.

Mari: Ki volt az a nyurga fiú?

Iván: Nem tudom. (Röviden.) Szedje le kérem az asztalt!

Mari: Tudom... (Nem mozdul.)

Iván (az asztalhoz megy, neki támasztja a fejét).

Mari (utána bámul): A fiatal úrnak nagyon féleneknek tetszik lenni...

Iván: Szedje kérem az asztalt...!

Mari (nem mozdul): Ennek a nyurga fiúnak bezzeg járt a keze...

Iván (bosszankodva): Jaj, Mari. magával nagyon nehéz lesz kijönni...!

Mari (a tányérokat rakosgatja csörömpölvé): A fiatal úr persze most azt hiszi, hogy bátorítani akarom? Pedig isten látja a lelkem, eszembe sincs... Majd felbátorodik magától is... Nem...?

Iván (elbámuló szemekkel előre jön; halkán és vontatottan): Hát nem igaz... Hát ez nem május... Én nem érzem még a májust...

Mari: A fiatal úr verset tanul?

Iván: Ne fiatalurazzon engem... Én nem vagyok fiatal úr...

Mari (ártatlanul): Hát, hogy mondjam?

Iván: Sehogy... Mondja így: maga...

Mari (mosolyog): Hát azt nem mondhatom, hogy „maga“ jöjjön ide...?

Iván (legyint, megdörzsöli a homlokát, félre): Valami visszafáj ezeken a délutánokon... Régen... egész kicsiny elemista koromban, ilyenkor megálltam az ablaknál és... és órákig eltudtam állni ott... vártam a naplementét... Már déltől kezdve... (Rövid szünet.) És... és mikor vörös lett az ég alja... (mélyen lélegzik) repesve tartam ki karom... Nem tudtam mi az... nem értettem... de éreztem, hogy ilyenkor messze, elérhetetlen magasban tölem, egy mindig egyforma, fájdalmasan szép valami bonyolódik le és... és hangosabban vert szívem... Akkor május volt...

Mari (összehajtogat egy abroszt, csakhogy mondjon valamit): Igazán...?

Iván (kényszeredetten nevet): Igazán Mari... Ugye úgy hívják?

Mari (kerüli a megszólítást): A... maga nem szereti a lányokat... talán nem is volt még lánnyal...?

Iván (nem érti): Hogy mondja...?

Mari: Hogy maga talán nem is volt még együtt lányokkal?

3. jelenet. Előbbiek, Irma.

Irma (baloldali ajtón bedugja a fejét): Maga még mindig itt van Mari?

Mari (felijed): Igenis kisasszony. Az asztalt szedem le...

Irma (bejön, Iván mellé megy, egy székre térdel, gyanakodva): Milyen szépen elszórakoztok ketten...

Iván: Igen...

Mari (egy tányércsomóval balra el).

Irma: Mit csinált itt ez a lány?

Iván (vállat von).

Irma (gúnyosan): Úgy látom, nem nagyon érdekel?

Iván (dühösen): Jól látod!

Irma (élesen nézi): Pedig nagyon kedves lány és szép lába van...

Iván (tompán): Igen... (nagyon gúnyosan Irmára nézve) és még fiatal...

Irma (epésen): Úgy látszik... De félek hamis lesz a hamva...

Iván (ugratja Irmát): Az sohasem fontos... fő az, hogy hamvas legyen... Lehet valaki tizennyolc éves korában is fonnyadt és huszonhét évesen is hamvas.

Irma (felpattan): Miért éppen huszonhét...?

Iván: Hát csak úgy taláломra... Különbén mért érdekel úgy ez a lány... csak nem féltessz...?

Irma: De igenis féltetek! Nagyon jól ismerem az intézeti lányokat... akarom mondani cselédeket...

Iván (közbevág): Milyen igazad van... de nem gondolod, hogy nincs nagy különbség közöttük...? Az egyik elgondolja lázas éjszakáin... és nem csinálja meg... A másik nem gondolkozik, hanem egyszerűen enged spontán érzéseinek és cselekszik... Egy kehely magja mindakettő, a különbség mindössze annyi, hogy az egyik lelkét ferdére nyomorítja a sok ráaggatott condra és buta kinövés lesz az, ami a másiknál egészséges életosztón...

Irma (bosszusan): Nagyon okos vagy, de azt hiszem, most tévednek a könyveid.

Iván (kezdi únni, félvállról): Jaj kérlek legyen már elég! Hiszen azt mindannyian tudjuk... Csak egyesek szégyenlik tudni, ezek letagadják... Mások viszont mint én, tudják, tehát ki is mondják...

Irma (hangtalanul füttyül, kezével dobol az asztalon; később): Te Iván... az előbb mondtál valamit... hogy én és Géza... szóval, hogy mi összevesztünk... Honnan tudod te azt?

Iván (nagyon idegesen): Hát ott voltam a másik szobában...

Irma: És hallottál mindent?

Iván (ugyanúgy): Érdekes! Hát muszáj volt hallani!

Irma (az ajkát harapja): Nagyon különös vagy ma...

Iván (ránéz Irmára): Igen... ma nagyon különös vagyok... (Járkálni kezd, öregesen dörzsöli a kezét; később): Tedd be kérlek az ablakot!

Irma (megütődve): Hát menj és tedd be! Csak nem gondolod, hogy kiszolgálalak.

Iván (az ablakhoz megy, kihajol rajta, de nem teszi be, hajába markol és szórakozottan az arcába húzza).

Irma: Ugye eljössz később Fehérékhez?

Iván: Mondtam már, nem tudom.

4. jelenet. Voltak, Bleier, majd Mari

Bleier (alacsony, kövér fiu, rövid nadrágban, egy almát harapdál. Megáll az ajtóban, aztán teleszájjal): Jó napot kívánok, szervusz Kócos...

Irma: Jó napot!

Bleier (teleszájjal): Tessék mondani kisasszony mi lesz vacsorára?

Irma: Maga már a vacsorára gondol?

Bleier (ugyanúgy): Kérem, én délben sem laktam jól...

Irma! Maga sohasem lakik jól, mégis olyan kövér mint egy hizott...

Bleier (éllel): Kérem nem lehet mindenki pipaszár...

Irma (végignézi, azután elfordul).

Bleier: Kócos mondjad, bejöhetek én ide amíg leirom a németet?

Fönt olyan lárma van...

Mari (bejön, egyenesen az asztalhoz tart).

Bleier (kérdően néz Ivánra, egész halkán): Hát ez ki?

Iván: Új lány.

Irma (bal ajtó felé indul): Négy felé benézek még. (El.)

Bleier (Marihoz): Kérem mikor jött maga?

Mari (megnézi, kicsit nevet, kurtán): Tegnap.

Bleier (vissza megy Ivánhoz): Te nekem tetszik ez a lány...

Iván: Hát... (Nem tudja mit mondjon) hát... hát csókolod meg...! (Félre, tompán) úgy is ez a vége... mindennek ez a vége... ezen kezdődik és ezen végződik, ezen dől fel és erre épül minden...

Mari (Ivánhoz): Veszekedett a kisasszony?

Iván: Nem, csak vitatkoztunk...

Mari: Tudom... Maguk sohasem veszekednek. Csak vitatkoznak... Hanem annak azután meg van a borsá... (Kis szünet.) Már én csak jobb szeretem, ha rendes formában szedik le egymásról a keresztvizet...! (Felemel egy tányércsomót és menni készül.)

Bleier (aki örül, hogy közbeszólhat): Azért én szeretnék még veszekedni is magával. (Megsimogatja a karját.)

Mari (leteszi a tányérokat): Hát azt könnyen elérheti, ha mégyszer hozzám nyul...!

Bleier (röhög): Tudja mi nem tetszik magán?

Mari (vár).

Bleier: A blouza... Hogy lehet tavasszal ilyen meleg blouzban járni... (Gyorsan megkapja a karját és jól megcsípi.)

Mari (haragudni akar, de elneveti magát): Hallja! én úgy fejéhez vágom ezeket a tányérokat, hogy attól koldul!

Iván (fáradtan Marihoz): Ne bántsák egymást, hisz úgysem igazán haragszik!

Mari (vidáman): A fiatal úr (elharapja) maga papnak készül?

Iván: Miért?

Mari: Hát úgy húzza a szót, mint otthon a papunk...

Bleier (Ivánhoz): Te, csak felszaladok a füzetért, aztán jövök vissza... (Szemével Mari felé bök, kezével mutatja: „vas“... aztán el.)

Mari (ujra felveszi a tányércsomót): Ezt a fiut maguk hizlatták így ki?

Iván (közeledik): Ez betegség.

Mari (nagyon csörömpölve kiindul): Azért én mégis azt hiszem, hogy pap lesz a fiat... magából? (El.)

Iván (zsebéből kihuzza a kiálló könyvet): Még olvasni sem tu-

dok most...! (Forgatja jobbra, balra, aztán újra kinyitja, félhangon olvas.) Az asszonyok pedig bekötötték fiaik szemét, hogy ne lássák, bedugták fiaik fülét, hogy ne hallják hangját a csuhátlanul járó fiatal nőtényeknek, mert szerették fiaik szüzességét és sokkal beljebb voltak a tavaszban, semhogy azt láttukra megőrizhették volna... (Sóhajt, becsapja a könyvet.)

Mari (olvasás közben vissza jött, nevetve): Úgy-e jól mondtam, hogy pap lesz magából, máris prédikációra készül...

Iván: Ez nem prédikáció Mari, ez magyarázat a kelta ifjak önmegtartóztatásáról szóló könyvhöz...

Mari: Hát az mi?

Iván: A legrégebbi kelták egyes törzseinél az ifjaknak húszonkét éves korig szüznek kellett maradni... Lányoknak nem volt ez kötelező...

Mari (eltakarja az arcát): Jaj, ne disznólkodjon...!

Iván (elhuzza a száját, félre): Hogy szenteskedik... és mind ilyen (Marihoz) szeretnék egy lányt látni, aki nem ugyanígy takarta volna el az arcát...?

Mari: Hát persze, ha gorombáskodik...!

Iván (megfogja a Mari kezét): Nézze Mari... van az emberek fölött egy mágnes, mely igyekszik magához húzni őket... Ez gyakran sikerül is neki... És azok, akik már magasan vannak a föld felett, szánakozással tekintenek le azokra, akik magukat a földhöz cövekelve próbálnak ellentállni... (egész a nyakaig simogatja) A mágnes a kielégülés, a nagy, nagy ellentállás a szemérem... és sohasem igazí, mindig van valami mögötte...

Mari (kerek szemekkel, értelmetlenül bámul).

Iván (visszahuzza a kezét): Mari... (melegen), hát nem érzi maga milyen hiába való szembeállítani a vágyat a fiatalsággal...? Mikor az egyik szoros vejejárója a másiknak!

Mari (akit nem érdekel, kacéran): Aztán mért húzta vissza a kezét...?

Iván (ártatlanul): Honnan?

Mari: Hát az ablakpárkányról...

Iván: Honnan? (eszébe jut, kicsit nevet) Ja! (nagyon bátortalanul megfogja a kezét) Hát maga... maga szereti, ha fogom a kezét...?

Mari: Mit szeressek rajta? Csak mondtam...

Iván (egész a válláig simogatja): Én... én szeretem itt tartani...

Mari: Igazán?

Iván (fejét is oda szoritja): Igazán Mari... Igazán... (elugrik, valaki jön).

5. jelenet. Előbbiek, Bleier.

Bleier (jobbfelel nyit, egyik kezében nagy darab szalona és kenyér, másikban bicska, eszik): Ismétlő leirta a németet, adtam neki szalonát érte.

Iván (nagyon dühösen): Kit érdekel ez? Eredj vissza a studiumra, mert baj lesz.

Bleier (gúnyosan): Áhá! értem, zavartalak.

Mari (szúrósan): Kít zavart meg maga?!

Bleier (hebeg): Senkit... Én nem magának mondtam... én Kócosnak mondtam...

Iván: Hagyja Mari, csak a szája jár...

Bleier (dörmög, néhányszor visszanéz, aztán el).

Mari (kis szünet után. Nem találja a hangot): Magának nem volna szabad internátusban lakni... Én ismerem az internátusi életet... az olyan, mint a börtön. Magát nagyon meg fogja rontani...!

Iván (közeledik Marihoz): Téved Mari... arra szükség van... különben... különben mi lenne a fiatalsággal... szabadon eresztve...

Mari (elgondolkozva): Én már megszoktam... nekem muszáj volt megszokni... Az anyám szakácsné volt egy internátusban... Az apám diák ugyanott. Nekem könnyű volt beleszokni... pedig nekem is börtön... (Szemrehányón.) Maga agyon tanulja magát...!

Iván (az ágaskodó hím szemével nézi): Mari... Ha én most elmennék innen, messzire... egy mese városba... ahol mesztelenül járnak a lányok... ugye megijednének az én akarásomtól...? ugye nem értenék az én felcsukló bujaságomat...? Mert... mert nekik az idegen lenne, mint vadembereknek az első nadrágos ficsur... (Kis szünet, nagyon halkán.) Én tudom mi volt az édenkerti kigyó... a kíváncsiság... (rekedten) ahol nincs pálma levél, ott bünbeesés sincsen...!

Mari (nem érti): Hát az igaz...

Iván (tűzzel a ruhájára mutat): Ezek a bluzok, ezek a rongydarabok a kigyók... amelyek felfokozzák az ember kíváncsiságát... ezek a kigyók...

Mari (furcsán nevet): Hát csak nem járhat az ember meztelenül...?

Iván (hirtelen): És mért ne...!? (Kis szünet.) Eh! ne hallgasson rám... ma én bolond vagyok...! (legyint) vagy ez a mai nap bolond...?!

Mari: Bolondok maguk mindannyian... Ahogy szoknyát látnak, vége a bölcsességnek... De jól teszik...!

Iván (bolondul): Az... az, hogy szoknyát látok... én nem akarok szoknyát látni... éppen szoknyát nem akarok látni...!

Bleier (utolsó szavakat már bent hallgatja, eszik): Te Kócos, csomagot kaptam otthonról, nagyszerű föttkolbász jött, akarsz?

Iván (nyel, bosszankodik): Hogy mit akarsz mindig azzal az evéssel...?!

Bleier (látva, hogy kellemetlen, hátrál): Semmit, csak mondtam... (bizonytalan lépésekkel el).

Mari: Tudja hogy tűnik nekem ez a fiú?

Iván: Én nem tudom, hogy tűnik magának ez a fiú... De azt tudom, hogy most nem akarok sokáig magával egy szobában maradni...!

Mari (a tányérok felé nyúl): Hát én mehetek már...

Iván (kiabálva): Ne menjen...!

Mari: De már el kell mosni egyszer azt az edényt...

Iván: Hát ne mossa el most az edényt...! Én nem akarok egyedül sem maradni... Én... én akkor csinálnék valamit...!

Mari (fokozza): Dehogy is csinálna...? Tud is maga valamit csinálni...?

Iván (csendes örvöngő hangon, mint aki litániát mond): Hát tudja maga, mit tudok én csinálni...? Hiszen még én sem tudom! (Kicsit hangosabban): Hát tudja maga, mit tudnék én csinálni...? Most, hogy a körmömre égett... hogy akarom...?!

Mari: Betörné az ablakot...

Iván: Eh! Nem azt... nem itt! Valakinél... valakivel... Egy lány... (felragyogó szemmel): Mari...? (Nem meri tovább folytatni.)

Mari: Szavalna neki?

Iván (majdnem felugrik): Ugyan, hát maga is játszik...? (Kis szünet.) De lehet hogy szavalnék... lehet, hogy bele szavalnám ezt az egészsökszínű tavaszt, ami engem gyilkol...! De ez csak a kezdet volna...

Mari (először szégyenkezik): Hát jöjjön ki a konyhába... amíg én mosogatok, beszélhet...

Iván: Igazán... Mari igazán... én megyek...! Mari! én megyek...!

Mari (mosolyogva távolodik).

Iván (rohan utána, az ajtónál utól éri): Én megyek Mari! (Kilöködnék.)

7. jelenet. Irma, Géza, majd Iván.

Irma (Jobbról jön, körül néz, aztán vissza az ajtóhoz): Hát nem jön...? (Kis szünet.) Géza, Géza... itt vagyok!

Géza (huszonnyolc, harminc éves szép, fekete fiú): Kezét csókolom!

Irma (kezét nyújtja): megcsókolhatja.

Géza: (Épen érinti szájával a kezét).

Irma: Mért olyan félénk?

Géza: Én félénk vagyok?

Irma: A múltkori összekapás? Hát persze...

Géza: Tessék?

Irma: Jöjjön kérem beljebb, mit állunk az ajtóban?

Géza: Itt maradunk az internátusban?

Irma: Fent olyan sötétek a szobák. Nem szeretem nyáron őket.

Géza: De mégis... itt, az ebédlőben?

Irma: Hát ha akarja? Azért felmehetünk... Végre is maga a vendég...

Géza: Hát maradjunk. (Leül.)

Irma (rákönyököl a szék támlájára): Hogy van a néni?

Géza: Köszönöm.

Irma (idegesen): Hát hogy van a néni?!?

Géza (ránéz): Köszönöm, jobban.

Irma: Ma nem tud beszélni. („Véletlenül“ a vállára könyököl.)
Iaj, pardon! Nem akartam Géza.

Géza (újra ránéz): Csak tessék! (De egy kicsit kijebb ül.)

Irma (rátartósan): Szeretném, ha nem ülne olyan félszegen...
Üljön egyenesen...

Géza (háttal a székeknek támaszkodik, „véletlenül“ ott van Irma keze): Pardon!

Irma (dúcásan): Hát magának már nem lehet kedveskedni sem!

Géza: De igen, nagyon kedves... Ma különösen figyelmes Irma...

Irma: Nem is igaz! Nem vagyok különösen figyelmes...

Géza: Maga nem így ígérte a multkor...?

Irma: Mért mondja nekem „maga“? Engem Irmának hívnak!
(Kis szünet.) Megtanulhatta volna már?

Géza: Irma... Irma... Hát nem szólíthatom mindig így...
nem is jön jól ki... (Kis szünet.) Nem tudom, mért oly különös most?

Irma (símogatja a haját, mintha nem venné észre, kicsit kacag):
Nem tetszem magának?

Géza: Nem!

Irma (gunyosan): Na kicsi bogaram... majd igyekezni fogok
megnyerni a tetszését...

Géza: Nem tetszenek nekem a maga bogarai... Egy kicsit
egészségesebbnek lenni! Ez a beteg féktelenség úgy hat, mintha
állandóan a vállát rángatná. Ez pedig csak nem tetszhet...?!
Irma: Milyen szigorú Géza... (kedveskedve) Maga még most
is haragszik...?

Géza: Mért gondolja? mert őszintébb mertem lenni, mint lenni
szoktak az emberek? (kis szünet) Lehet, hogy az őszinteség nem
egészséges emberi tulajdonság, de semmiesetre sem harag,

Irma: A butaság egészséges emberi tulajdonság?

Géza: Lehet, nem tudom... A példák azt mutatják, hogy
igen... Különben

Irma: Mert akkor maga nagyon egészséges ember...

Géza: (Ránéz.)

Irma: Hogy lehet valaki ilyen jámbor...

Géza: A szótlanság még nem jámborság... Ámbár... Ha
látná maga, hogy a legnagyobb lázadók is milyen szánalmasan
üres figurák, ha nincs alattuk szilárd tömör bázis...

Irma: Szilárd, tömör bázis... Ez maga... Aki csak szilárd,
tömör bázisokról tud beszélni... (kis szünet) Hát nem érzi, nem
látja, hogy éppen ez az, ami nem kell...? Hogy nekem más kell,
mint a maga mindig egyforma hangja...? Hogy egy kicsit férfinak
is kell lenni, ha élni akar... nem csak embernek.

Géza: Nem gondolja, hogy férfiak csak úgy lehetünk, ha
együttal emberek is vagyunk?

Irma (sóhajtván): Filozófál... (kítő) Hát hagyjon fel már
ezekkel... Hát nem látja, hogy nekem nem a maga tudása kell?!

Géza: Nem adhatok mást...

Irma: Buta... (elfordul, járkál, aztán visszajön. Álmadozva.)

Géza... nézze, milyen sugaras most minden... Mintha az idő beteg-
ágyából kelne és most gyönyörű boszut akarna állni az egész télért...
Hát maga nem látja... magának egy csöpp szíve sincs...?!

Géza (utánozza Irmát, mintha paródiálná): Irma... nem
látja... milyen feketére korcsult minden...! Ezek a sugarak...
ez a pompa... mintha nem is sugár, de korbácsütés akart volna
lenni... Hát maga nem látja...? magának egy csöpp agya sincs...?!

Irma: Utálatos!

Géza: Tudom...

Irma (felpattan): De én nem akarom... nem érzi, hogy én nem akarom...?!

Géza: (Nagyon ránéz.)

Irma (rángatóskodik): Legyen már egyszer férfi! (elszégyenli magát) Vagy ne... mindegy... bolond vagyok...!

Géza (feláll, megfogja Irma kezét, melegen): Lány... bolond, csacsi lány.

Irma (ránéz nagyon melegen).

Géza (simogatón): Maga nem bír a temperamentumával... Úgy viháncol, mint egy fiatal tüzes csikó...

Irma (ijedten): Géza...! (később lehajtott fejjel) Mint egy tüzes csikó... Csak nem fiatal... De az nem baj... Géza úgy-e nem baj...?

Géza (elengedi Irma kezét): Magának el kellene szaladni ebből a környezetből... itt letörik magát...

Irma: Úgy-e...?

Géza: Vagy nem lenne talán jobb így? Szépen férjhez megy és vége...

Irma (felragyog a szeme): De én nem mehetek már férjhez...

Géza (csodálkozva): Miért?

Irma (hiszterikusan felkacag): Miért...? Hát nem látja... Holnap már ráncok verődnek az arcomon... holnapután már papucsban fogok járni... és... és elszáradok...!

Géza (lassan távolodik a lánytól): Maga férjhez fog menni... csak várni kell...!

Irma (ugyanúgy): Csak ki kell várni... úgy-e...? De meddig,

Géza...? Hát sokáig várhatok én még...?!

Géza: Maga még fiatal!

Irma: Miért gunyolódik...?!

Géza: Ez nem gunyolódás... Hányan, vannak akiknek csak így tetszenek a nők.

Irma (kikelve): Szemtelen... szemtelen... takarodjon... hát hogy merészel...?!

Géza (sokáig nézi): Tüzes csikó...! (menni készül).

Irma (összegörnyedve áll, hirtelen kiegyenesedik): Maradjon...!

Géza (megfordul): Tessék!

Irma: Jöjjön ide!

Géza (állva marad).

Irma (hozzá szalad, megfogja a karját, szemrehányón): Hát miért olyan goromba... Géza... miért olyan goromba...?!

Géza: Tévedni tetszik... Én egy pillanatig sem voltam goromba.

Irma: De igen... de igen... maga kegyetlen volt...

Géza: Csak világos voltam és érthető... Végre is vagyunk mi olyan jóba...

Irma: Hát éppen azért Géza... éppen azért... nem kellett volna... (gyöngéden huzza befelé).

Géza: Úgy látszik, furcsa fogalmai vannak a barátságról...

Irma (lehúnyja a szemét, egész közel hajol Gézához): Hát nem látta, nem vette észre, hogy én több vagyok magának, mint barát... hogy én más vagyok...?

Géza: Tessék?

Irma: Hogy én más vagyok magának, mint barát... hogy én több vagyok...

Géza (halkan): Maga egy tüzes csikó... és nem tud parancsolni a vérének!

Irma! Nem igaz... nem igaz... nincs igaza... (Kis szünet.) És... és ha úgy lenne? Hát nincs jogom hozzá?

Ismétlő (bal oldalt bejön, körülnéz): Kezít csókolom!

Irma: Mit akar?

Ismétlő: Én Kócost keresem... Nincs itt kérem Kócos?

Irma: Nem látja? Én Kócos vagyok, vagy ez az úr Kócos?!

Ismétlő (súnyin): A kisasszony bizony elég kócos... (El.)

Géza: Ki az a Kócos?

Irma: Ivánt hívják így ezek a kölykek...

Géza (kis szünet után): Hát akkor én is megyek már...

Irma (kérelve): Ne menjen még kérem... Üljön le...

Géza: Én nem merek itt maradni...

Irma (hátamögé kerül, befogja a szemét, betegesen nevet): Én nem engedem Géza... én nem engedem...

Géza (egy darabig állja, aztán lefejtí a kezét).

Irma (erölködik, mikor egy kicsit erősebben rántják meg, előre bukik, arcával Géza arcára): Jaj! (Oda simul.)

Géza (felugrik): Vigyázzon kérem az istenért! Mit csinál? Minden percben jöhet valaki!

Irma: Gyáva!

Géza (vállat von): Nem látja, milyen nagy bátorság volt meg nem csókolni magát... hogy az arca az arcomon volt...

Igazgató (balról bejön): Ti itt vagytok?...

Géza: Jó napot uram!

Igazgató (kezét nyújtja): Mit csinálnak?

Géza: Beszélgettünk.

Igazgató: Iván nincs itt? a tacsó kölyke... majd adok én neki!...

Irma: Itt volt, az előbb ment ki. Biztosan tanul.

Igazgató: Menydörgős menyköt tanul! Már vagy egy hete nem láttam könyvet a kezében... majd adok én neki!

Irma (nevetve): Hát tavasz van... és Iván fiatal!

Igazgató: Tavasz van... Hát nekem mért nem volt tavasz?! Én mért tudtam tanulni?!

Irma: Apa korában máskép volt.

Igazgató: Mi az, hogy máskép?! A gyereknek az a dolga, hogy tanuljon...

Irma (vállat von): Biztosan sétálni ment.

Igazgató: Ha vissza jön, azonnal küldjed be!

Irma: Jó.

Igazgató (furcsán néz Gézára): Géza... majd... magával is...

Géza: Tessék?

Igazgató: Semmi... majd később... Vizontlátásra! (El.)

Géza: Én is megyek. (Készül.)

Irma (ráfonja kezét a vállára): Ne menjen még... Géza... ne menjen még... lássa én olyan egyedül vagyok... olyan egyedül... Én nem akarok egyedül maradni... Ne menjen Géza...

Géza (melegen): Lány, csacsi... bolond lány...

Irma (hálásan): Csacsi, bolond lány vagyok... de kell valaki, aki mellettem legyen... mert... mert én még valami számárságot csinálnék...

Géza: Csacsi...!

Irma (az arcához búvik): Géza... (Egészen összefonódnak.)

Géza...

Iván (bal ajtón megjelenik. Az inge feltépve, haja arcába hull, kétségbeesett undor sír le róla. Lassan megindul, keresztül a szobán): Nem igaz... nem igaz, nem ez a minden... (Nyujtva.) Fúj... egy piszkos lány... (Megrázkódik.) Nem igaz... ez hazugság... egy rossz álom... fúj... (Jobb ajtón kiesik.)

Géza: } (Összenéznek).
Irma: }

Géza: Irma...!

Irma: Géza...! (Hosszú csók.)

Géza: (Felnéz.)

Irma (sugaras arccal): Látja Géza... látod Géza... Ez kell... ezért kell, ezért érdemes élni...!

(Függöny lassan le.)

A MÜHELYBŐL

ADY-FILOLÓGIA

II. HORVÁTH JÁNOS

1. Első könyve után¹ Horváthról hittem, hogy ő az igazán magyar igazán kritikus, aki tagadó öntudatlanságában is előbb fog a magyar tömeg számára az igazán magyar, igazán költőhöz hidat verni, mint a kritikátlanul igenlő és értelmetlen nyakukbavevők. És ma is úgy látom: az ő előkelőségének kellett volna az öntudatnélküli konzervatív kritikától vétkesen elmulasztott, az elvtelen moderntől kijátszott közvetítő feladatot vállalnia, mely a költő valódi tartalmát, a lényegét, egyedül menthette volna meg az ebek harmincadjától. Nem vállalta és legújabb könyvével² — amikor a régi, konzervatív gátlások helyett fajiakkal kell még súlyosabb, belső harcot harcolnia, — csak messzebb került e feladattól, csak kétesebbé tette: fogják-e idő, alkalom, viszonyok engedni, hogy hívatottsága egyszer a hozzá és a költőhöz egyedül méltó odaadással állhasson még szembe Ady — lényegével. Ma t. i., egyelőre, keserű szemrehányásai, épen tehetségénél fogva, elsősorban saját fejére hullanak vissza.

2. Otrombaság volna szemrehányással illetni a lázbeteget, amikor nem siet legszebb és legdrágább gyermekét keblére szorítani. Ma a Magyarországon élő fajbeli magyarnak és az elfogultak mellett épp a mélyebben gondolkozóknak, konstrukció és beállítottság szerint — (megint) — optikai lehetetlenség Adyt tisztán látniok, sőt — a tisztánlátás szükségét sem érezhetik fontosnak. Ez adottság, ezzel számolni, ezt érteni kell. Amikor „a nyugat, mely után ezer éve futunk, halálra ítélte műveltségünket is, mit, őt követve s magunkat nevelve, szent akarattal itt végre létrehoztunk“ és „szétszakított bennünket, kik tudatosan s eléggé egyek, sajnos, úgy sem voltunk“, akkor érthető, hogy a magyar irodalmi kritika legsürgősebbnek a tanulságlevonást, iránytűzést, egy közönségnevelő programmot tart és az egyes költőnek legfeljebb a keretek közt való elhelyezkedés marad.

Ebből az alapról íródott Horváth könyve is a *kritika*, a klasszikus hagyományok epigonjai ellen, akik csak tiltakozni és kárhóztatni tudtak ahelyett, hogy értelmeztek és a fejlődés folytonosságát biztosították volna s íródott az „Ady-csoport“ kritikai öntudata ellen, mely irodalmi elvet, ízlésbeli elérendő célt egyet sem tudott kitzüni, nem tudta tudatossá tenni az újírányak — ahogy szerző mondja — sem „ihlet-elvét“, sem „stílbéli ujdonságát“. Vádirat ez és csak igen keveset türelmetlen, jogos vádirat, a kritika impotenciája ellen, amely azzal, hogy elmulasztotta megtisztítani, egységessé teremteni a levegőt, ferde viszonyok között, saját érdekétől és magától eltévelyedni kényszerítette a legösibb és legjobb szándékú magyar ösztönt is.

¹ Ady s a legújabb magyar líra, 1910.

² Aranytól Adyig, irodalmunk és közönsége, Pallas kiadás, é. 2.

Horváth tömören mondja egy helyt, hogy a *kitaszított*ság volt az, ami Adyt dacosságba és végzetes szövetségesei útjára hajította. És azt hiszem: e ponton világít át a tejüvegen, hol kell e tompított füzetben szerzőnek a költő személyét illető, legvalódibb felfogását keresnünk. Mert lehet a beállítás tendenciózus, a politikai fontosság túlzott, a tény maga, hogy Ady egy pártmozgalom forgatagába vetődött és nem a maga valódi céljainak vált faltörő kosává, igaz, és e ténynek *másik* oldala csupán, hogy a költő végzetes eltévedésében sok mindent dacból, ép azon hozzá fajilag és érzésileg közelebb állók dacára tett, akik kortársi rövidlátással és magyar megnemértéssel kitaszították.

A költő „csak azért is“ hangulatának felülkerekedését, negatív-destruktív oldalának kifelé fitogtatását s ami ezzel egy: a konzervatív kiátkozást el lehetett volna kerülni, ha akkor, amikor a köz nem tudta őszintének hinni a költő előrehaladt, a költő nem-rosszakaratainak a tömeg hátramaradt magyarságát, akad valaki, aki komoly figyelmet komolyan követelt volna a meglepett közönségtől a költő gyanutlan, őszinte magából-szólásai számára: De e mindenki — aktíve és passzíve — csak az éles, meggondolatlan felháborodást segítette elő és aztán egyszerre, mint összekapó gyermekeknel lehetetlen a kezdeményezőt tisztázni, már képtelenség volt eldönteni: a „hazáruló handlé zsidó“ vádja egyfelől, vagy az épates le bourgeois“ neki-vadulása, másfelől volt-e a „haragban“ hibásabb. A harag meg volt; a költő most már azért sem akarta magát igazolni, nem akarta, hogy e szándék látszata is felkerekedjék és épen czen vonásnak jelentőségét tartom sokkal mélyebbnek, kihatóbbnak és szélesebbnek, semhogy valami, a kritika szempontjából vezetett vizsgálat kereteibe beilleszthető lett volna.

3. Így ha talán túl is lépek Horváth gondolatán, nem tudok elmenni a kinálkozó, általános költőlélektani probléma mellett, hogy a fejlődés bizonyos kritikus stádiumában (amikor még nem volt ideje, hangulata, hogy a maga pozitív programját kiadhatta volna,) ép egy sokmondandós, de magát még ki nem írott tehetség, aki különféle összefüggésekben amúgy is kénytelen eladdig még kiadatlan magából is idézni (tehát „értelmetlenkedni“), milyen döntő kihatással lehet egy ilyen eltaszítás — ha ez a tehetség véletlenül túlérzékeny.

Ime Ady: Fenséges gögijében egyszerre félre rüg minden közönség-szerető gondolatot. Nem a „szocialista“ versek elszólásaira gondolok, amelyek már foglalkoztattak,¹ hanem általános kifejezés technikaiakra; olyanfélékre, hogy következetesen mellőzi a dölt szedést, benthagyja versében a boros gondolatugrásokat, bizonyos neveket (vág, vér, nő, szép, rossz stb.) egyszerre és egyenként több és egyszer mind azonos értelemben használ, Isten és Titok ép úgy körülírása nála az Életnek, mint a Halál is lehetett — pro toto, sőt élete egyes karcos szakaiban a csüggedt-gúnyos öngazolásféléket is sokalva egyenesen hajszojja, tudatosan halmozza a még ingadozóan határozatlan

¹ Napkelet 1920, 464—475 II.

értékeikkel ríktó szavakat, a zavaró szabadságokat (amint ezt meg is mondta barátainak); Földessy szerint, kivált, itt-ott szándékos-dacos értelmetlenkedéseket is követett el.¹ Mi ez más, mint a közönséges tudatos bosszantása.

Részemről mindig a durva nemértésen keserült dacot éreztem ki abból is, hogy feltűnően és előkészítetlenül éppen legelső verseiben, a legélesebb idegenkedés idején erőszakolta *Léda* névvel² a maga szerelmének megjelölését (amint különben a „szerelem“ szó kopott közösségességén segitendő előtte Csokonai is használta Lillája nevét), hogy az *ős Kaján* túlságosan egyéni felével fejezte ki a magyar embert, a költőt, végzetes kárörömmel emésztő keleti életet (= mohó költészetét) és a *dísznőfejű Nagyúr* sűrített monogrammjával a pénz bálványossága és gyilkos ereje ellen érzett undorát.

Akárhogy is tele volt a maga hangjaival, tudnia kellett, hogy nem világos, mikor a végtelen hatalom érzését és érzetetését (mely mint valami óriás cet viszi hátán a világot s melynek egy mozdulatára megsemmisülten zuhan le a gyenge ember) az *óh Istenünk, borzasztó Cethal* formájában forratta ki magából, vagy amikor úgy várta el, hogy az *őszi vasárnap délutánok* írott jelébe mindenki beleérezze azt a leánynak hasonlított, lehúzó hangulatot, melyre neki, ki egykor *őszi vasárnap délutánok* hideg és merev karjaiban pazarolta álmainak fiatal erejét, ezt a szót *kellett* a legjellemzőbb tulajdonnévnek találnia. Tudta is, mert *hisz* sok periódusában nem csinált ilyeneket. Cluj

Avagy a költő, ki a *Volt egy Jézus* c. költemény *Krisztus* szavát — jöllehet nem húzta alá a Jézussal való szembeállítás, míg magát a *Krisztus* szót egyéb összefüggésekben alkalmak szerint a legkülönfélébb értékekkel értette, (tehát: jöllehet a jel nem volt észlelhetően speciális tartalmúvá segítve, jól: minden a specializálásra való alkalmasság ellen szólt) — mégis olyan érzelmi és fogalmi árnyalat tulajdonjegyéül oktrojálta,³ melyhez csak annyi köze volt, hogy „Jézus“ helyett a közhasználat *inkább* „krisztusi“ szenvedésről, türelemről, jóságról stb. szokott beszélni, az a költő akart törődni a közönségével? A kritika készségtelensége nyilvánvalóan csak *részben* volt hibás, hogy a közönség — változtatva — feltűnési viszketeget, nyegle ürességet, szimbolumot s még számos súlyosabb babonát vagdalt a költő fejéhez.

Viszont kétségtelen, hogy a megnemértést soha, a legfiatalabb titán, vagy a legvénebb nagyság sem ambicionálta őszintén.⁴ Ady is (másfelől) kínosan tartotta és tartotta be (a nyomdával) az interpunkciót, az új nevekre (mint eredetileg tulajdonnevekre) nagy kezdő-

¹ Ady tanulmányok, 1921. 130. l.

² A név „keresettsége“ is sokakat zavart eleinte, holott általa Ady közönséges fogással, csak éppen különös véletlen mellett (hogy t. i. a fordított névnek külön tartalmat jelentő élete volt) teszi Adélya nevét felismerhetetlen felismerhetővé.

³ Ebben; „Szent elgondolás: volt egy Jézus, ki Krisztus volt és lehetett“, — ahol persze csak fokozza a nehézséget, hogy a *lehetett* szónak is különös — írásban persze láthatatlan — hangsúlya van, mely a *Halottak élén* kötetében azt a lappangó ellentétkifejezést hivatott érzetelni, hogy a „ma (t. i. a világháború idejében) sokan nem lehetnének“.

⁴ V. ö. Sc. Sighele, La foule criminelle 1901, 201. kk. II.

betűkkel figyelmeztetett és Beethoven, a legmegrögzöttebb, cinikus embermegvető úgy végrendelkezik, hogy kéri meg Schmidt professzortól betegsége leírását és csatolják hozzá ama heiligenstadti levelet is, hogy — amint írja — a világ, amennyire lehetséges, legalább halála után megbékéljön vele. De facto tehát az Ady dacos elérékenykedése se mehetett túl egy bizonyos határon, ha nem akarta költőségét kockáztatni.

És valóban; ha egyet-mást látszatra, sőt saját hite szerint is dacból, félig karrikírozva mondott, igaz és költői maradt, mert a dac mindig a maga zseniálítását fokozta és feszítette túl: nem ásta alá önmagát. Megbosszantott, kényszerítette a közönséget, hogy hozzáférhetetlenségétől elriasztva, csak messziről, a legkülsőségesebben fekvő lényegtelenségeket láthassa belőle, hogy a holnapon túl holnaputánig is rosszhízeműnek tartsa, de — sic sebasstantibus — mindez csak azt jelentheti, — és ép ezért volt fontos e vonás kiemelése — hogy így a Léda, az ős Kaján, a borzasztó Cethal stb. „szavaknak“ nem a már csak a holnapki köznyelvben lesz meg az a jelentésük, amit a költő adott nekik, de kétségtelenül meglesz. Holnap — az Ady nyelvén fogunk beszélni és akkor magyar is lesz, ő lesz a magyar. Ez tehát a Horváthnál elvesző meglátás jelentősége — a költő szempontjából.

4. Hogy ezt Horváth nem használja ki, az említett okokban fekszik. Jóakarátát azonban így is több jel kétségtelenül bizonyítja.

Elsősorban is a tény, hogy feje bubjáig lázasan nemcsak hogy sehol nem kíván akadályozni a magunk egészséges, befolyásolatlan látásában, de öntudatlan, páratlan erőfeszítéssel az egész könyvön keresztül egyenesen óvja a maga lázasnak tudott látásától a maga látottját, ezt a talán éppen ezért háttérbe tolt gyermekét, aki helyett nyilvánvalóan a *Nyugatot* szeretné az égő focusban áldozatul hagyni. És ha így persze az általános megvilágításban holmi hiba támad, az árthat ugyan a könyvnek, melyben belső ellenmondást jelent, de csak használ a becsületes szerzőnek.

De tovább: Horváthnak eszébe se jut kétségbe vonni, hogy nem a diáknak volt igaza, ki a pad alatt Adyt olvasta, míg a tanár Sámbar Mátýásról magyarázott és megtudja — tárgyilagosan — látni, hogy Ady *új korszak kezdeteként belépett az irodalomtörténetbe.*

Végre: a viszonyokhoz képest pozitív súllyal eshet latba az a negatívum is, hogy semmi költészetére kompromittálót vagy rosszat soha nem ejt el róla. Mert hogy még mindig „stíliromantikus“-nak mondja az, mint Vörösmartyval osztott dicsőség. szerző szerint nem lehet hibáztatás. Szerintem is csak — külsőséges és hamis látszat. Vörösmartyról most nem beszélek, de Adynál stílről, a stíl túluralomra emeléséről nem szabad beszélni. Teremtő költészetnek nincs külön „stílusa“, a forma csak legszükségesebb ruhája a tartalomnak. Nincs „stíltalanabb“ költőnk Adynál, csak épen hogy egyelőre szokatlanabb belsőképző egyéniséget sem ismerünk.

MARÓT KÁROLY

JEGYZETEK

MAGYAR MULT ÉS JÖVŐ

Jászi új könyvének*) margójára

Ez időből maradjon meg az:
mégis voltunk itt némi jobbak,
kiket népünknek bűneiért
Nemes túsókként ostoroztak,
Nemtelen, kínzó végeztek.

„Örökkön így volt“ — dalolta sipján a régi babonának a pacsirta-álcás sirály, Jászi Oszkárnak ajánlván énekét: „akivel annyira egyformán s együtt szenvedtek és sirták a magyar siratnivalókat.“ S valóban, az összeomlást megelőző idők Magyarországot Ady és Jászi látták a legtisztábban és legigazabban, egyforma keserűséggel és egyforma hittel a jövőben. A két név együtt szimbolizálja az októberi forradalom értelmét, jelenti azt az évtizedes harcot, amelyet „pénzváltó kufárok, ragadozó ritterek és atheista papok“ ellen folytatott az értelmesek és erkölcsösek maroknyi csoportja. De amíg Adyt korai halála megkímélte a látványtól, hogy kegyetlen látomásainak megvalósulását megérje, addig Jászinak látnia kellett tragikus jóslatainak bekövetkezését. Sőt arra a szörnyű áldozatra kényszerült,

hogy a süllyedő hajó megmentésének csak az ezredrésznyi lehetősége kedvéért a gyakorlatban ki kelljen próbálnia a maga koncepcióját, olyan időben és olyan körülmények között, amikor tudta, hogy már úgylis elveszett minden.

Adynak, a halott Adynak, „megbocsájtotta“ az újra uralomra került reakció, hogy előre látta, hirdette a vést s a magyar égre lángoló szinekkel előre felrajzolta a bekövetkező tragédia képét. Csakhogy ez a megbocsájtás rút gyalázása az Ady emlékének. Mert mindent elkövetnek, hogy kiradírozzák Adyból költészetének szent forradalmiságát, amely az elnyomottak felszabadításáért, a nép megújhodásáért harcot trombitált a magyar pusztaságnak. Bedugják fülüket szavainak értelme előtt, mondván, hogy megszikájuk a fontos csupán s elfeledni igyekeznek azt a páratlan munkát, amelyet Ady a Társadalomtudományi Társaságban, a Galilei körben, a radikális pártban kifejtett. Ám Jászinak, aki Adyval együtt munkálta a magyar föld felszabadítása ügyét, nem „bocsájthatnak“ meg, mert hiszen ő még él és véresen aktuális minden szava s a magyarság széles

*) Magyar kálvária, magyar feltámadás. Irta Jászi Oszkár. Kiadta a Bécsi Magyar Kiadó. 1921.

körében egyre jobban terjed a hit, hogy jövőjének biztosítására nem marad más út, mint amelyet ő megjelölt.

Mert ma már meg lehet állapítani, hogy politikai koncepciók helyességének elbírálását nem lehet a napi események ítéletére bízni, amelyek mit sem igazolnak. Csak az értelem és lelkiismeret ítélőszéke elé állhat a politikus s ott kaphatja meg elgondolásainak és cselekedeteinek kritikáját. Mert az események kialakulásában csak *egyik* összetevő volt az ő koncepciója s a többi összetevők gyakran olyan erősek, hogy a létrejött eredmény esetleg teljesen ellenkezik az ő szándékaival. Ilyenkor felületes elmék könnyelműen megszokták állapítani, hogy a naiv szobatudós elmélete nem vált be a gyakorlatban. Nem is gondoltak arra a lehetőségre, hogy talán az elmélet jó is lehetett, talán alkalmazásának megkísérelt módszerei is helyesek voltak, csak az ellentétes politikai tendenciák voltak túlságosan erősek s a beállott következmények talán nem is az inkriminált politikai gondolat miatt, hanem annak dacára jöttek létre.

Jászit két váddal szokták illetni a rosszhíszeműek és azok, akik az igazság megállapítását mindig csak annak pillanatnyi sikerétől teszik függővé. Az egyik vád, hogy előkészítette Magyarország feldarabolását, a másik, hogy fel-

idézte a bolsevizmust. Ezek a vádak természetesen nevetségesek és ostobák mindazok előtt, akik a szociális tartalommal telített, nemzeti autonómiákra épült konföderációs gondolat e lángelméjű társadalomtudósának műveit valóban megismerték és működését közelebbről szemlélhették. Ezek évtizedek óta világosan látták, hogy Magyarország atomizálását valóban csak a nemzetiségi önkormányzatok becsületes megvalósításával lehetett volna megakadályozni s hogy a szociális forradalmak katasztrófáit is csak a földtelen nép és az ipari munkás-ság felszabadítására alkalmas, idején és okosan végrehajtott reformok háríthatták volna el. (Hiszen az új államokba bekebelezett magyar nemzeti kisebbségek hivatalos vezetői is azt hangoztatják ma már, hogy az autonóm gondolat, tehát a Jászi-féle koncepció alapján kívánnak most elhelyezkedni s a radikális reformpolitikát pedig maguk az uralkodó osztályok kénytelenek megkezdeni — késlekedve és nem őszintén, tehát kétes sikerrel.)

Jászi Oszkár nem is védekezik ezekkel a vádakkal szemben. — Maga írja új könyve előszavában, hogy célja nem a jóhíszemű, félrevezetett közvélemény felvilágosítása volt, mert hiszen ahhoz fizikailag is alig lehet ma hozzáférni s a terror nyomása miatt érvei amúgy sem találhatnak hig-

gadt bírálatra. Nem emlékirat és nem is történelem a könyve, hanem valami önleszámolás, valami per-féle — önmagával szemben. „Hítem szerint — írja — ezekben a katasztrófális időkben kötelessége mindazoknak, akik az eseményekben fontosabb szerepet játszottak, szigorú önvallomást tenni és elmondani a *jövő számára*, hogy mit cselekedtek és mit akartak cselekedni, minő célokat tűztek ki és minő eszközöket vettek igénybe, minő felelősség terheli őket és azokat, akikkel együtt dolgoztak s forradalmi munkájuk összetöréséből minő tanulságokat vonnak le azok számára, akik a *magyar lelkiismeret felszabadításának ügyét* — mert nekem a forradalom legmélyebb gyökerében mindig ezt jelentette — folytatni fogják.“

Igen: Magyarország széthullása Jászi Oszkár dacára is megtörtént. Ha nemzetiségi politikánk idején ráhelyezkedett volna az ő plattformája, ha a nemzetiségek megkapták volna azt, *amit most mi az utódállamok magyarsága számára* követelünk, akkor minden másként történt volna. Ha a föld-reform s a választójog ősi ellenségei nem ragaszkodtak volna konok makacssággal a maguk bornirt rendszeréhez, ha Magyarországot a Jászi-féle koncepció alapján valóban átszervezték volna nemzeti autonómiákból álló állammá, akkor a katasztrófa el-

maradt volna. S ma a jogokat, amelyeket akkor Jászi a nemzetiségek számára követelt, az elszakadt magyarság számára kell kiharcolni. Az új államok magyarságának egész szellemi és erkölcsi fegyvertára az, amelyet Jászi készített a kisebbségi jogok rendszeréről. Más alapokon nem is képzelhető el az új nemzeti kisebbségek elhelyezkedése, mint azokon, amelyeket ő rakott le évtizedekkel ezelőtt. S a bolsevizmus elleni védekezés egyetlen járható útja is csak az, amelyet ő mutatott meg biztos kézzel: a gyökeres reformoké. Jászi új könyvét mindenkinek el kell olvasnia, aki a harag és gyűlölködés által el nem homályosított szemmel, tisztán akarja látni a magyar kálvária okait s a magyar jövő lehetőségeit. KÁDÁR IMRE

A MODERN MAGYAR ELBESZÉLÉS

Gyallay Domokos: Ősi rögön. Elbeszélések. A Minerva rt. kiadása. Cluj—Kolozsvár, 1921 80, 112 lap. Ára 20 lei.

Ezt a könyvet szíves figyelmébe ajánlom azoknak is, akiket irodalmi moderneknek s azoknak is, akiket irodalmi konzervatívoknak szokás nevezni. Mindkettőn sok gyönyörűséget fognak találni benne. A modernnek levonhatják tanulságait; a maradiak elmerenghetnek szépségein. Mert Gyallay könyvével szemben mindenkinek van tenni-valója. Ez a könyv nem tür közönyösséget magával szemben. Ingerrel vagy kielégít, de erőszakkal kikényszeríti az olvasó véleményét.

A *Kelet! Ujság* bírálója „fehér könyv“-nek emelte el s legszebb dicséretül azt említette, hogy lányok kezébe való. Tehát, hogy: álmok, ábrándok, felnőtt gyermekeknek való szép mesék gyűjteménye. A *Pásztorlúz* „egylelkü“ könyvnek mondta, melyből az erdélyi ember kandikál ki. Hogy valóban nagy lányoknak való fehér könyv-e az *Ősi rögön*, vagy pedig az erdélyi fajmagyar léleknek tükre, azt csak e sorok végén fogjuk eldönteni. Egyelőre legyen elég annyit tudnunk, hogy a lányok is — a lány lányok! — s az erdélyi magyar — ősi rögön magyar! — lelkek is gyönyörködni tudhatnak e szép könyvben.

Gyallay régi író. Ide s tova húsz esztendeje novellázik, miközben pár szép verset is írt. Tanulóliskolája nem a modern magyar szépirodalom volt, hanem az 1850—70-es évek magyar irodalma. Kemény Zsigmondtól tanulta a prózairás, Arany Jánostól a költészet technikáját. Foglalkozás szerint történelemtanár s mint ilyen, ex offo vonzódik a történelmi témákhoz, irodalmi tanulmányai alapján „konzervatív“ és „aulikus“ aki említett két mesterében megtalálta művészetének mintáit; — őket elérni, velük egy lélekből alkotni, de aztán ennél egy lépéssel sem haladni előbbre: Gyallaynak legmerészebb vágya. Az ősi rögön, mindig csak az ősi rögön... ez Gyallaynak írói pályája.

Konzervatív hajlama következtében szeret minden történelmi témát s szívesen elidőz a multnak anekdotás apró eseményeinél. Ő a tipikus krónikás, ki nem tárgyának fajsúlyában, sem meséjének szélességében gyönyörködik, hanem abban, hogy eseménye egy-

általában megtörtént s ő most ez eseménnyel foglalkozhat. A sípos Kölöntéről ép oly szeretettel emlékszik meg, mint Bethlen Gábor fejedelemről; Egyedfy Pálné s Vicei Sára egyformán kedvesek előtte, akár csak a Kontár Végh András, meg a Csélcsep Gáspár Feri. Gyallaynak nincsenek hősei, nincsenek kedvenc témái, nincsenek történelmi korszakai, ő egyformán megbecsül minden tárgyat, mi tolla alá kerül. Csupa jólélek ez az író, ki meg nem bántana senkit, rosszat nem mondana senkiről, kinek rossz kedve nem lenne a világért irás közben. Csupa szelidség, jóság, figyelem. Hiszen azért krónikás ő, hogy az elmondásban gyönyörködjék, nem pedig az oknyomozásban, lelki elemzésben. Olyan Gyallay, mint az ideális múzeumőr: egyformán szereti a kvarcot s a gyémántot.

A mult eseményeinek e rajongásig megszeretését Jósikától és főleg Kemény Zsigmondtól tanulta, ki szintén nem írt egyetlen olyan elbeszélést sem, melyhez egykorú adatot hiteles följegyzést nem talált. Legnagyobb mértékben azonban a megfakult, megsárgult foliánsoktól tanulta el, melyeket oly odaadó hűséggel szokott tanulmányozni. E régi följegyzések, emlékiratok és krónikák sem kérdezik soha: mit érnek a rájuk írott sorok, csak őrzik azokat némán, szeretettel.

Mégis, egy dologban rá lehet ismerni Gyallayban is a bencédi egyszerű székely nemzetre, abban, hogy minden elbeszélésében a népet, a falusi csendes embereket rajzolja. Jön a fejedelem, — hát jöjjön. kíséretének pompája nem tudja lekötöni; van ott egy szegény legény, kiről tud egy ábrán-

dos történetet, ez érdekli. Inség van Maroskenden: mily hatalmas körképet tudott csinálni ilyen témából Jókai, Gyallayt nem kápráztatják el tárgyának méretei: megelégszik egy legendás legátushistoriával. Gaspár Feri sorsa végiggördül az egész emberi társadalmon, mint a hegy tetejéről elszalasztott kő. Tolstoj nagy társadalmi regényt csinált volna e meséből, — itt Gaspár Feri mindössze „két malomkö közé“ szorult. Mert ez az író soha mást meg nem tud látni, csak ki az ő egyszerű, becsületes, naiv világából való, hol nincsenek csalók, nincsenek méregkeverők, hol nem a fékeszakadt szenvedélyek s nem elérhetetlen vágyak, de kevéssel beérő, szerény, istenes emberek laknak. Szinte azt mondtam, hogy minden elbeszéléseinek a hőse falubelije Gyallay-nak, vagy talán éppen rokona, — sem több felfelé, sem kevesebb lefelé.

Ime az elbeszélések méretei:

E méretek között kevés a változatosság. — Szereplői majdnem mind egyformák. Jellembeli különbség alig van köztük. A kötet 17 novellája tulajdonképen egyetlen jellemnek 17-féle fényképe. Egyik elbeszélésben még fiatal legény ez az állandó jellem, másikkban meglett férfi, van olyan is, hol vénember; azonban a fiatal ember nem temperamentumosabb az öregnél s a nők sem mások, mint a férfiak: lelkük, lelkületük a megtévesztésig egyforma. Változtassuk meg a neveket s a vén Marci bácsi helyett képzeljük el szekeres Demeter Jánost ugyanabban a történetben: egyetlen jottát nem kell változtatni az elbeszélésen; a fehérlovas obsitos is megtudott volna halni boldog halállal a szegény

tanárjelölt helyett; Vicei Sára is szakasztott képmása özvegy Varga Istvánné született Kádár Anikónak.

Hasonló változatosságnélküli e novellák technikája is.

Gyallay nem tud — legalább ebben a kötetben még nem — változatosan elbeszélni. Annak, aki az összes novellákat együttesben olvassa végig, úgy tűnik fel az író, mint az egy húron hegedülő hegedős. Ime elbeszélő technikája: az író elsőszemélyű stílussal (oratio recta) élőszóval mondja el történeteit. Ez az elsőszemélyű stílus igen jól érvényesül „A Kölönte szipja“, „A bársonyfoltok legendája“, „A kontár“, „A fehérlovas obsitos“, „Boldog halál“, „Az emberek találkoznak“, „A dubowcei titok“ című elbeszélésekben. Közvetlensége, soha el nem érkező nyúló, egyformán folyékony előadása nemcsak tárgyyszerű, de egyben nagyon is hatásos. Nincs kiállhatatlanabb az olyan anekdotázónál, aki saját nevetése miatt alig tudja eldadogni mondókáját. Gyallay nem nevet, — igaz, hogy víg história nem igen akad kötetében. Azonban sirásra sem fakad. Ő csak mond, csak elbeszél. Nem törődik hallgatóinak lelkiállapotával. Ez részben erény, részben hiba. Erény addig, amíg elbeszélése a történés maga, tehát embereknek, körülményeknek változása. Azonban rögtön hibává lesz, míhelyt nem áll meg a történésperiódusoknál s lélekzetvétel nélkül beszél tovább. Az élet nem gép, amely érzéketlenül perdül, hanem érző szív, amely nekilendül, aztán elfárad; nagyokra tör és elcsügged; küzd s ellankad. Ezer kezdés után ezer abbanmaradás következik, mely másnap már történik tovább, hogy egy időre majd újra elakad-

jon. E megszakadások az életnek lélegzései. Kemény Zsigmond a regényírás elméletét vizsgálva igen mély értelmű észrevételtesz, mondván: „A drámában a cselekménynek minden jelenettel egyenesen kell a megoldás felé haladni, még akkor is, midőn új bonyolítások állnak elő, de a regényben az író, ha szükségesnek látja, megnyugszik, kényelmesen körültekint, félbeszakítja a megkezdett fonalat, mást vesz kezébe, régiebb, vagy egyidejű történetekre tér át s midőn azokat is bizonyos pontig vitte, egy harmadik eseményre ragadhatja figyelmünket s csak azután von vissza minket ismét az első cselekvény színterére, ott szövéen tovább elbeszélését, hol félbehagyta; vagy pedig a cselekedtetés helyett egy rövid expositióval lép elő és értésünkre adja, hogy miket képzeljünk hallgatása óta megtörténeteknek.“ E megjegyzés tulajdonképen az élet nagy történéseinek periódusait érinti, azon periódusokat, melyek nem egyetlen hullámnak tovagördülése a síma víztükörön, hanem a háborgó tenger felszínének örökös zajgása. Nincs történet, mely csupán egyetlen hullámnekilendüléssel a kiindulás nyugalmi helyzetéből a mélységek átívelése után a megoldás partjára locsanna át. Az életsohasem egyetlen hullámmozgásnak egyetlen megindulása. A legkisebb esemény is ezer mással függ össze. Mint Jókai oly igazán írta: „Nálunk minden életregény, minden családi dráma annyira össze van növe a nemzet közéletével, az általános bán és öröm, a történelmet alkotó közemelkedés és süllyedés minden egyes életregény alakulására oly határozott befolyással bírt mindenkor, hogy az alaphangot semmi költő nem

mellőzheti anélkül, hogy élethűtelen, vagy épen frivol ne legyen.“ Nincs, legalább a való életben nincs soha egyszerű történet; a legkisebb esemény is ezer másféle eseménnyel függ össze. Társadalmunk levegője olyan, mint a zivatar utáni lég: van abban a föld szagából is, de van az ős illatából is. Végéremehetetlen mixtum compositum az élet, melynek legkisebb része a legszövevényesebb, mert a kicsínység miatt nem mindig érthető meg benne sok olyan reláció, ami a nagy egységben (pl. regénytémában) könnyen érthetővé válik.

Ezért nincs igaza Gyallaynak, mikor „egyszerű“ témákat kultivál.

Ezen általa is érzett hibán ő úgy igyekezett segíteni, hogy apró történéseit drámai stílusban beszélt el, azt a látszatot akarván kelteni ezáltal, hogy az eleven képben tulajdonképen sok minden történik. Pedig figyelmes megfigyelés hamar átlát e látszaton s észre veszi a technikai fogást, mi — úgyebár? — 17.-szer megismételve mégis modorosság. Próbálta volna csak két kézzel megmarkolni témáit s a történések nagy tengeréből iszappal, moszattal, csúronvizzellevegővel snapsúgárral együtt papírra vetni azokat, bizonyára már, monumentalis alkotásokat hoz létre.

A mindenképen hajszolt drámaiság az epikának különben sem válik hasznára. Ime egy példa: Gáspár Feri gyakran eljár a vármegeyi főjegyzőékhez s beleszeret Margitba. A leány okos is, szép is, csinos is, dacos is, szóval férfiszívet kétségbeejtő. Ha Margit drámai hősnő volna s a színpadon órákon át nézhetném, nemcsupán

meg tudnám figyelni termete arányait, ruhája ringását, arca tekintetét, mosolyát, stb., hanem meg is tudna pihenni rajta az események drámai bonyadalmán megzavarodott, kifáradt figyelmem. Míg partnerei szaladgálnának, veszekednének, üldöznek egymást, — én szemtől-szemben belefelejtkezhetném két szememnek rejtelmesen izgató látványába. A drámában szükség van elírái merengésre, mert ott ez pótolja a természetyszerűleg hiányzó leírást. Ezzel ellentétben az elbeszélő költészet a leírás és jellemzés eszközeivel pótolja a drámai szemléletességet. Jellemezni kétségtelenül cselekedtetéssel lehet legplastikusabban. Gyallay ért is hozzá. Margit jellemét valóban kevés tenni-valójából pár szóval tökéletesen meg tudja értetni. Azonban a jellemzés nem leírás is egyszermind. E szép lányt én nemcsak érteni, hanem látni is akarom. Azt kívánom, hogy az író a leírás teknikája által képet fessen róla, melyben elgyönyörködhetem. Gyallay érthetetlen módon óvatosan kerül mindenféle képfestést. Mintha szégyenlené bevallani, hogy Margitnak érzékelhető szépségei is vannak, csupán ennyit ír róla: „Feri a főjegyző leányt fényüzésen kapó, hiú, felületes teremtésnek képzelte, pedig közel sem úgy áll a dolog! Margitnak az élet komoly oldalához is van érzéke: minden szavával elárulja, hogy a férfi értékes tulajdonságait, a munkás, szorgalmas, józan életet, ambíciót ugyancsak nagyrabecsüli...“ Ennyi az egész. Hát azt kérdem, hogy ez Margit? Hiszen ilyen „leírás“ után lehetne püpos, sánta, rikácsoló és foghíjjas. Gyallaynak valóban nincs igaza; líraiatlansága

nemcsak művészietlen, de — udvariatlan is.

Sha már ennyire ismerjük Gyallay művészetét, mondjuk meg legnagyobb hibáját is: azt, hogy csak külsőséges dolgokat mond el. Meséi a szemnek s nem a szívnek részére készültek. Emberek jönnek, emberek mennek bennük; beszélnek ott keveset, cselekesznek sokat; öregek vagy fiatalok, férfiak vagy nők, — de csak külsejüket látom (már amikor azt is láthatom!); ellenben lelkük, — az nem látható. A kötet 17 története közül csupán egyetlen egy a szívnek tragédiája, a „Boldog halál“. Ilyen szép, nemes és művészi alkotása Gyallaynak nincs több. Ez remekbe készült. Többi elbeszéléseiben szobrok mozognak, melyek kívül formásak, karakteresek, de belül üresek. Gyallay nem a léleknek, hanem a külső történésnek történetírója. Feldolgozandó témáiban nem kíváncsi az indulatok és szenvedélyek játékára. Ő novelláiban is történetíró, nem pedig lélekidomár. Pedig éppen itt válik el a tudományosság a szépirodalomtól. A szépirodalom a látható külsőségekre csak annyiban kíváncsi, amennyiben azok a lélek történéseivel kapcsolatosak; a látható világ a tudomány világa.

Az irodalom története a lélek története; története a szerető vagy gyűlölködő, a haragos vagy jókedvű, a szerelmes vagy lemondó, a nagyratörő vagy temetkező szívnek. Ha a történet folyamán csak emberfigurákat látunk gépiesen mozogni, kik jönnek, mennek, okosan vagy okatlanul beszélnek és cselekesznek; kik mindig a piacon vannak; kik szívüket homlokukon hordják: oly

történetet látunk, melyhez a szépirodalomnak kevés köze van. Ezt a külsőségekben élő történelmet a politikai — vagy társadalomtörténetírás dolgozza fel. Azt ellenben, ami a piacon futkározó nagy és kisemberek lelkében végbe megy; mit nem lehet látni, csak érezni; nem lehet okmányokkal bizonyítani, csak elképzelni; azt az ezer és ezer apró és szövevényes történetet, mi a lélek működésének rámaít (a kategóriákat) kitölti: — nem a pozitív adatokkal dolgozó tudás vizsgálja és örökíti meg, hanem a költő. A költészet világa a szívnek hullámzó világa. E világ szebb, változatosabb minden más világnál. Van ott is rend, de a lelkiismeret annak fentartója; van ott is külsőség, de annak neve: erkölcs. A szépirodalom története a lélek története.

Gyallaynak művészete még nem jutott el a lélek rajzolásáig. Azonban minden jel arra vall, hogy *az ősi rögnön* csak pihenő volt a tökéletesség felé vezető úton.

Mondjuk-e ezután, hogy Gyallay kifogástalanul tud magyarul; hogy stílusa simán gördülő, hogy rendkívül élvezetes és szórakoztató? Valóban szívesen hallgatunk e banális elismeréssel. Ha nem tartottuk volna oly kiváló írónak, hogy tőle ne a *sokat*, de a *legtöbbet* kívánjuk, akkor beértük volna impresszionista kritikával, mely elismeri róla, hogy „fehér“ s szívesen ajánltuk volna lányainknak; megírtuk volna mi is, hogy minden novellája „fajmagyar“ s nemzeti hűségünkra apellálva portáljuk. Azonban komoly meggyőződésünk, hogy Gyallay mindennél többre érdemes. O ma az erdélyi magyar népprózának legöntuda-

tosabbslegfegyelmézettebb készült-ségű alkotó művésze, kitől marandandó becsű, monumentális alkotásokat várunk.

Nagyon szeretjük, hát őszinték akartunk lenni.

BORBÉLY ISTVÁN

CIVILIZÁCIÓ ÉS A FRANCIAK

(Élményeim és tap. tapasztal. franciáországi tartózkodásom és internálásomról. Irt. Petrovits Mihály. Budapest. Szerző kiadása. 1920.)

Az első könyv ez, mely két és félesztendő óta erdélyi szerkesztőségbe recenzióra érkezett Budapestről. Az első fecske, hirnöke a már nem messze elkövetkezhető jobb időknek, mikor szabadon és cenzuramentesen kicserélhetik szellemi termékeiket nemcsak az egymástól távol fekvő, de az egymással szomszédos államok fiai is. Ez a könyv irodalmi és tudományos szempontból nem sokat jelent. Közepes zsurnalisztattal megírott, rendszertelenül összehalmozott riportgyűjtemény csupán, de tagadni nem lehet, hogy így is érdekes és sok tekintetben tanulságos. Érdeme, hogy közvetlen megfigyeléseket interpretál és olyan benyomásokról számol be, amelyek rendszeren el szokták kerülni a Páris járó magyarok figyelmét. Szokott volt nálunk minden előtt leborulni, ami francia, mert csak felszínes külsőségeivel ismerkedtünk meg a francia életnek, csak az ormokon jártunk, csak azokra koncentráltunk érdeklődést, mialatt a hétköznapok bőséges gyarlóságai elkerülték, vagy félrevezették már eleve csak szépre és jóra beidegzett látásunkat. És be kell vallanunk, hogy nem ismertük egymást. Mi őket csak hézagosan, csak erényeikről,

ők pedig minket egyáltalában nem ismertek, a Francois Coppée-szerű fehérhollókat leszámítva. Ez a nemismerés, illetve félreismerés bosszulta meg magát Trianonnál, hiszen a francia sajtó is kénytelen volt a minap beismesni, hogy illetékesek „bűnös tájékozatlanságának” eredménye ez a békemű.

Politizálás helyett azonban nézzük most figyelmesen Petrovits könyvét. A háború kitérése pülanatától a béke aláírásáig töltött a könyv szerzője nehéz esztendőket francia internáltságban. Ezért ha itt-ott keserű is a hangja, meg kell bocsátanunk s ha megítélésén az elfogultság uralkodik, talán azt is le tudjuk kellő értékére szállítani. A könyv nagyrészt a háború alatti mérhetetlen arányu usztás, szövetségsek egymásközi — gyakran felette barátságatlan — viszonyának jellemzése és a francia háborus nyomorúságok leírásai foglalják el. Ezek az adatok, amellet, hogy összehasonlítási anyagnak értékesek, nem meglepők azok számára, akik a háborút idehaza csinálták végig és látó szemmel figyelték a dolgok fejlődését.

Az usztás leghatásosabb eszközeül nálunk is a sajtó kínálta fel magát s ha Franciaországban ez a sajtóhadjárat szinte fantasztikus méreteket öltött, annak egyszerű magyarázata, hogy a franciáknak valóban nemzeti hadjáratuk volt ez: a várvavárt reváns, melyet sikerrel kellett végigharcolni mindenáron. Mindenáron, mert im-már Franciaországnak nem volt több vesztenivalója 1870—71 óta a nagyhatalmi pozíciójából és a francia presztizsból. Ezért fajult lázas és líhegő agyarkodássá náluk a gyűlölet és csak ennek a

gyűlöletnek az állandó fokozásával tudta ébrentartani a francia politika a háborus lelkesedést a népben jusque à bout. A köztársaság békebeli laza fegyelme, túltengő burzsoá-kapitalizmusa az amúgy is fősvény alaptermészetű francia népből pénz- és élvezet-szomjas, sivár lelkiéletű embertípust formált. Ezt a tömeget háborúra lendíteni valóban csak a hűségának állandó tömjénezésével lehetett.

Értékesebbek e leírásoknál Petrovits statisztikai adatai, melyek az agyoncivilizált nagymultú nyugati állam belső csődjéhez szolgáltatnak meglepő adalékokat. Ezek ismertetik meg az áldozat óriási méreteit, melyet a francia nép ezért a valóban pyrrhusi győzelemért meghozott. Köztudomású a tény, hogy a háborúelőtti Franciaország lélekszáma már aggasztó visszafejlődés képét mutatta. Száz esztendő alatt a Napoleon korabeli 39 millió francia nem tudott szaporodást felmutatni, holott hatalmas riválisa, Németország, ötven év alatt csaknem megkét-szerezte lakó-sainak számát. A harminckilencmillió franciából a hatéves háború *kilencmillió* embert örölt fel, népességének közel *huszonöt százalékát*. Ennyire még a napoleoni háborúk sem vették igénybe a grande nation-t. Napoleon, mintegy húsz esztendei háborúskodás alatt az ország emberanyagának mindössze tizenöt százalékát merítette ki, ami máig világtalanul álló arányszám volt a pülagtörténelemben. A mostani kilencmillió emberáldozatot rövid hatusztendő alatt sajtolta ki magából a francia nép. Igaz, hogy a pusztítás jó harmada háborús járványoknak, főként a spanyol-nak köszönhető, ám ez a hely-

zeten nem változtat semmit. És a francia kormányok minden oda célzott igyekezete, hogy a népszaporodást elősegítse, csődöt mondt. A gyarmati katonákkal megkísérelt vérkeresztezés — ilyen házasságokat ezrével segített elő az állam — nem járt a megfelelő eredménnyel. A nyereség mindössze annyi, hogy a háborúban vérbajjal és tuberkulózissal telített francia férfiakon kívül a gyarmatiak is hozzájárultak a francia anya megfertőzéséhez és magtalanná tételéhez. A születések száma ma is egyre csökken és szerzőnk, ha talán kissé túlzottan is, megállapítja, hogy Franciaországban ma átlag *naponta kétezer lélekkel van kevesebb*. A győzelmes hadjárat után tehát Franciaországnak a visszacsatolt Elzász Lotharingiával egyetemben mindössze 33—34 millió lakosa van.

A népesedési viszonyok ilyen leverő állapota mellett Franciaország anyagi viszonyai sem olyan fényesek, mint mi azt a távolból képzeljük. Franciaország háboru előtti gazdagsága közmondásos volt. Sedán után, az akkor képtelenül nagy összegű — nyolcmilliárdos — hadisarcot az akkori Franciaország rövid hónapok alatt elő tudta teremteni. A különböző világrészekben fekvő gyarmatok, az anyaország egyre növekvő idegenforgalma és a belső gazdasági értékekből származó bevételek Franciaországot Anglia után Európa leggazdagabb államává tették. A mai Franciaország államadósága több mint kétszázmilliárdra emelkedett, ezzel szemben a bevétele elenyészően csekély. 1920. első negyedének mérlege szerint 12 milliárd bevétellel szemben össze-vissza két milliárd kivitt könyvelhetett

el az államháztartás, ami egy évre újabb negyven milliárd deficitet kell, hogy jelentsen. Mindezeket összegezve Petrovits a könyve végén ezt a tanulságot vonja le: Anélkül, hogy próféta lennék, nyíltan megmondom, hogy *Franciaországban rövid időn belül olyan gazdasági bukás várható, amely könnyen magával ránthatja Angliát is*. Az Egyesült-Államok politikusai bizonyára igen jól tudják, hogy miért kezdték meg már most a csöndes visszavonulást a európai ügyektől.

Ezeket az adatokat mindenesetre a kellő kritikával kell fogadnunk, de a napisajtóból szerzett értesüléseink sok tekintetben megerősítik azoknak körülbelüli valódiságát. Annyit bizonyosra vehetünk, hogy Franciaország sem kívánna magának még egy ilyen győzelmet s hogy ennek a győzelemnek az utóhatásai feltétlenül mutatkoznai fognak a közeljövő világpolitikai kialakulásaiban. — Franciaország már nem tarthatja sokáig merev és csökönys öreg kezeiben a megifjodásra, új lendületre törő Európa gyepőit. SZENTIMREI JENŐ

TOLL ÉS KENYÉR

Olvasva a „Vossische Zeitung“ húsvéti számában leadott körkérdésről, melyben e lap szerkesztőse a német litteratura és belletrisztika munkásaihoz fordul, mondanák meg, hogy az irodalom, mint mesterség van-e olyan jövedelmező, mint teszem azt, a cipőtalpalás, egy szóval, hogy meg lehet-e élni pusztán tollforgatás mesterségéből; első pillanatra kellemes csalódás illuziója ringatott, amikor a germán szellem reprezentánsai, a jól táplált német író urak megelégedéstől dúzadó nyilatkozatait futották át szemem.

Az ember ezeknek az uraknak szinte hengegésnek tetsző, előkelő nonchalance-al odavetett feleletei után méltán azt híhetné, hogy írónak lenni valamelyes paradicsomi gyönyörűség lehet és hogy nincs a teremtésben irigylésreméltóbb lény az írónál. Mert az egyik annyira megelégedett a helyzetével, hogy neki nem kell a szociálizmus, pokolba vele, mondja ő; éljen a kapitalizmus; a másiknak csupán a munka minden és a jutalmat ő nem kívülről várja (ugyan miből élhet olyan jól ez az úr?); a harmadik ugyancsak pompásan él és egyéb baja nincs, csupáncsak az, hogy rosszszul táncol... és így tovább.

Ugy látszik, hogy ezek az urak odaát Németországban tejbe-vajba fürdenek busás honoráriumaik révén s a Muzsával valóságos selyemfiúi viszonyban élnek, aki pompásan el- és kitartja őket. Irigylésreméltó férfiak! Mennyire nem úgy van ez minálunk, — fájdalom — azt elmondhatnák a magyar irodalom napszámosai, tessék csak őket megkörkérezni! — Azok majd elmondják, hogy az élet nem fenéki tejfől ám az írónak sem s elmondják azt is, hogy miként öli el, mint fojtja meg tehetségüket s mint töri le magasröptű zsenijük szárnyait az anyagi gondokkal való örökös küzdelem! — El tudnók számlálni ujjaikon azokat a magyar írókat, akik szívesen cserélnének a legutolsó sarki grajzlerossal is. — Mert a magyar írók legtöbbje vagy valami hivatalban körmöl a mindennapiért, vagy valamelyik szerkesztőségben robotol, esetleg egy eldugott városka katedráján kallódik el, netalán egy istenhátamögötti eklézsián tengődik, krisztusi alázattal túrve a nélkülözések keserűségeit, mert a Muzsa

kiválóképpen fukar perszóna és igen-igen mostoha anya, aki igen vékonyka karéjokat szel kenyeréből az ő jámbor fiainak, amítől ugyan felkopnák az álluk, ha pusztán arra volnának utalva.

De szóljunk itt a legnagyobbakról! — Azokról, akik az irodalom klasszikusai lettek; lapozzuk végig élettörténetüket. — A legtöbbjének sorsa pusztá merő küzködés volt a létért, a megélhetésért s míg haláluk után egyiknek-másiknak szobrot emelt a „hálás utókor“, bizony addig, míg élt, jó volt, ha a mindennapi betevő falatot ki tudták küzdeni maguknak. — Azt is legtöbbször nem az írásuk művészeté révén.

„Struggle for life“ — bizony örökös küzdelem a létért, ez jellemzi legtöbbször veritékés pályájukat s bizony keservesen igazak Petőfink szavai, hogy „a költő és a sors-harag egy anyaméhben született“.

Nézzük csak úgy találomra egyikét-másikat irodalmunk kimagasló nagyjainak.

Tompa, a világregék melegszívű poétája ref. pap volt s előbb a bejei, majd a keleméri s utóbb a hanvai eklézsiákon kellett szükkölnie.

Revczky Gyula, legnagyobb magyar lyrikusaink egyike csupán Acsády Ignác protekciójával tudott álláshoz jutni a „Pesti Napló“-nál, később Jókai s Hegedüs Sándor „Hon“ című lapjánál s amikor a „Hon“ és az „Ellenőr“ egyesültek, az ujonnan alakult „Nemzet“-nél már csak leszállított fizetéssel riporterré lefokozva voltak hajlandók őt alkalmazni, míg a tudóvész élete nyarán kioltotta szelleme tündöklő fényét.

Arany János a szalontai gymnazium tanítója, majd szalontai

jegyző volt, aztán pár hétig fogalmazó, majd ezt az állását is elvesztette s nagykorósi tanárként kellett megkeresnie kenyerét, míg később a Kisfaludy-Társaság igazgatója, aztán a „Szépirodalmi Figyelő“, majd a „Koszorú“ szerkesztője volt s az Akadémia titkárává küzdötte fel magát.

Garay János a „Jelenkor“ és „Rajzolatok“-nál majd utóbb Orosz József „Hírnök“ című lapjánál Pozsonyban újságíróskodott, aztán a Kisfaludy-Társaság segédtitkára lett. S bár talán ő az egyedüli magyar író, aki elmondhatta magáról Toldy üdvözlő szavaira válaszolva, hogy: „Író vagyok testtől-lelkestől, az irodáimon kívül nincs állásom s nem is akarom, hogy legyen, nincs életem, mert lényem hazámon kívül csak az irodalomé“, mégis később ő is nyomorogni kénytelen s mint díjnok dolgozik az egyetemi könyvtárnál s jöllehet később Bihar és Zalamegye táblabírája lett s utóbb Eötvös József egyetemi tanárnak nevezte ki a magyar irodalomból: mégis mikor élete delén, 41 éves korában sírbaszált, családját a legnagyobb nyomorban hagyta hátra.

S ott vannak a világirodalom többi nagyjai:

Goethe államtanácsos volt;

Milton, az „Elveszett paradicsom“ halhatatlan költője Cromwel latin titkára;

Sophoklés a görögök legnagyobb drámaírója közhivatalt viselt Athénben;

Zola, aki az olvasóknak olyan tömegét izgatta fel, mint előtte senki, s akinek munkássága mégis majdnem ugyanannyi gyűlölettel találkozott, mint méltánylással, -- ügyvéd volt.

Dosztojevszki, az orosz irodalom egyik legmarkánsabb, legtehetségesebb munkása, eladósodva állandóan pénzzavarral küzdött s mikor az öccsével együtt alapított „Az Idő“ és aztán „A Kor“ c. lapja megbukott, hitelezői elől kénytelen volt külföldre menekülni;

Molière, színész és színigazgató, XIV. Lajos királyi kárpitós komornyikja és nolens-volens, bizony sokszor invita Minerva, dolgoznia kellett a királyi udvar mulattatására és zseniének égresugárzó ragyogása dacára is pályája alárendelt és királyi kegyektől függő volt. Számára már igazán nem volt vigasztaló az a posthumus kitüntetés, melyben halála után részítette őt a francia Akadémia, mely tagjai sorába beválasztani nem akarta, amikor 1769-ben egy róla szóló emlékezésére hirdetett pályázatot s kilenc évvel később helyet adott mellszobrának ezzel az aláírással: „Rien ne manque à sa gloire, il manquait à la notre.“ — Az ő dicsőségéből mi sem hiányzik, ő hiányzik a miénkből. Aztán itt van:

Daudet, a Provance „daltelt mezői“-nek szülötte, a világhírű francia regényíró, e kivételes tehetség, a világirodalom egyik korifeusa, kit Ambrus Zoltán oly találóan nevez a „megpróbáltatások sebesültjé“-nek, mily későn érte el az oly sokáig hiába várt és megérdemelt sikert! Mennyit kellett kilincselnie, míg „Amoureux“ c. első verskötetete számára kiadót talált. Mennyit küzdött a balszerencsével és hány szűk esztendőt kellett átböjtölnie, míg zsenijének kivételes tündöklése ráverődhetett a világirodalom horizontjára s miután előbb egyik

szindarabját kifütyülték s apró elbeszéléseinek rendkívüli értékét nagykésőre s csak igen kevesen vették észre, — végre feltudta küzdeni magát az irodalmi verseny koszorúsai közé.

S itt van végezetül a legklaszszikusabb példa:

Balzac élete, akit a kényszerűség tett íróvá, ki miután életének négy esztendejét sikertelen vállalkozások energiapazarlásában ölte el, ráadta magát az írásra, hogy keresetéből, keserves munkájának sovány eredményéből elégítthesse ki hitelezőit, akiktől végképen szabadulni soha sem tudott, s egész életét tartozásai törlesztésére kellett fordítania. S hogy ezt tehesse, két ember munkáját kellett elvégeznie, mert nem volt elég annyit keresnie, amennyiből megélhet, ennél sokkal többet kellett szereznie, hogy adósságait törleszthesse s hitelezőitől megvásárolhassa szabadságát és békéjét.

Ezért végzett oly emberfeletti munkát, mellyel 20 év alatt 97 művet alkotott, úgy hogy mindennap fölkelte éjfélkor és megszakítás nélkül dolgozott délig, sőt néha, mikor hitelezői nagyon zaklatták, délután 6-ig is. — Pedig Balzac egyike az emberi elmék legnagyobbikának, akit Anatol France így jellemez: Balzac munkái egy egész világ, Balzac az istenek egyike; míg Taine azt mondja róla, hogy Shakespeare-rel és Saint Simon-al együtt Balzac a leggazdagabb tárháza az emberi természetéről összegyűjtött dokumentumoknak.

Hol vannak hát a kisebbek? S vajjon a ma élő nagyok közül is hányan mondhatják el magukról Garayval, hogy az irodalmon kívül más állásuk nincsen, hogy

pusztán az irodalomnak s az irodalomért élhetnek? Bizony örökös kenyérgond örli agyukat s testük s szellemük erejét; a gondolat fűrésze pedig hej fölprózza az élet értékét! Ez a megállapítás szomorúan talál az irodalom munkásaira. És nincs remény, hogy ez a szomorú helyzet megváltozzék, ha csak nem rosszabbodik még a mai konjunkturás, minden idealizmust lábbal típró prózai korban. Pedig mennyinagyra hivatott tehetségkalódik el így a teremtő zsenikből az irodalom és az emberiség mérhetetlen kárára, akiket idő előtt elnémit, elsorvaszt az anyagi lekötöttség.

Ha az író csakis hivatásának élhetne és művével, teremtő lángeszének veritékes munkájával kereshetné meg mindennapi kenyerét, ha pusztán tolla után élhetne, a világirodalom s az emberiség szellemi árariuma mily mérhetetlen kincsekkel lenne gazdagabb! Igaz ugyan, hogy sokakat épen az átélt, az elszenvedett nyomorúság s a kényszerűség nemesít íróvá és csíholja ki lelkükből az isteni szikrát, mint például Dosztojevszkinél és Balzacnál látjuk; akiket az átélt szenvedések martíriuma s a létertel való küzdelem magasztosított fel az emberi szellem utólérhetetlen magassági fokára; mégis ha az író erre a magasságra már felemelkedett oly sok és keserves küzdelem után, bizony megérdemelné, hogy legalább akkor megbecsüljék s kivegyék szájából a nélkülözések keserű falatjait s bár legalább a kiérdemelt polgári jólét Prytaneumában táplálják, mint az olyposzi játékok győztesét, vagy azokat, akik nagy szolgálatokat tettek a hazának s az emberiségnek. Mert bizony mon-

dom, ők az emberiség jóltevői s az ő teremő zsenijöknek köszönhetjük, hogy az egyetemes emberi kultúra a fokozatos fejlődés útján máig magas fokára elérkezhetett.

SERESTÉLY BÉLA

LÁZÁR

Sokszor régi irások, könyvek, emlékek jönnek látogatóba hozzánk. Gondolatokat, szavakat, melódiákat hordunk a lelkünkben, mik egy-egy különös pillanatban csillannak fel s mi halk szavakkal, mint gyermekkorunkkal, hajdani tünt szerelmünkkel elbeszélgetünk velük.

Egy régi könyvről szeretnék beszélni, mellyel ez órában találkoztam újra. Évekkel ezelőtt került kezembe sakkor nyugtalanná verte föl a lelkem. Velem jött éjszakákon s nappalokon át, utcára, templomba s ha tavaszi mezőre szaladtam, oda is.

Andrejev Leonid Lázárja volt s most újra ő érkezett kísérteni engem.

A sírjából felkelő Lázár biblián, csodálatos történeteken keresztül már százszor elszaladt szemünk előtt, de így még nem beszéltek róla s hogy a halál titkos misztikumát ékeljék két szemébe, ilyen gondolatok legigazabban őt kísértették, a mindent parányá, sejtelmékké boncoló Andrejevet. A szenvedéseken, kinokon, ezernyi tébolyon túli halál, amikor mozdulatlaná mozdul az élet, mintha ez a téma oroszok szeretője volna. És ha szemünk még kúszán elfutó tárgyak vonulását nézi is, mindig a halállal vannak rokonságban inkább s az érzések, melyekről beszélnek viaskodások annak ijesztőre formált kapujában.

Mi lehet messzi, ott, honnan ember vissza még soha nem indult s

ahová évezredek óta tűnnek drága asszonyok, erősnövésű férfiak, szépek, rútarcuak, életszeretők s beteg, fáradt elmúlásokon jajgatók? Indul két kutató szemünkön át a lelkünk, áttör sziklákon, generációkon, világokon, Sokrates elképzeléséből egy perc alatt Ady mélységébe ékeződik s mégis, ott visszariad. Egy csodálatos mező, hol millió és millió gondolat, tört, fáradt akarat ad egymásnak szomorú találkozó.

És mégis, mennek, még vadabb, gögösebb akarattal, az indulása mindenkinek más, ebben újak, különösek, szépek, de az állomás, az állomás mindig az igazi állomás előtt van.

Andrejev Leonid elénk állítja Lázárt, ahogy a sírjából fölkelve megjelenik a faluban. Csodálkozás, rettenet ül az arcokra, elfeledkeznek az örömről, de aztán ráadják völegényi ruháját s ünneplésére vendégséget hívnak. Muzsikások jönnek, férfiak, asszonyok. Ő ül, szótlantul, különös, fonnyadt arcával. Odamennek hozzá és kérdezik — mondd, Lázár, mi van ott, mit láttál? beszélj nekünk a halálról... Szavak el nem hagyják ajkát, de szemébe mintha titkos, megmagyarázhatatlan villanás lopódzana, beledöbben a kérdezők szemébe. És ahogy átvonaglik rajtuk valami érthetetlen örjítő érzés, kábultán elfordulnak tőle s indulnak ki udvarra, mezőkre, erdőkre. Mi volt ez, mi volt ebben a nézésben, mit Lázár magával hozott? Mért hajtotta egyetlen mélységes tekintete kábultán, — tébolyosan menni, menni az embert? Ezt megmagyarázni nem tudjuk, Andrejev sem s ez egész gondolatának, a halálnak magyarázata is. Ime, így képzelem el a halált, rettenetesnek,

de csak azt adom, amilyen rettentő érzés minden ember életén átvo-naglik egyszer. Itt a szemem láttál benne valamit? — igen? — akkor menj, halál vélegénye lehetsz, tár-sad lehet a félelem, de más nem, más nem lesz a tiéd. Ezt mond-hatta Lázár, ezt mondhatta Andre-jev, ezt mondhatta a tűnődő orosz.

És Lázár nézése sok ember szemén rajtmarad, belekúszik a lelkükbe s a mosoly, szó örökre bennük marad megfojtva, halottan.

Elkerül, erdőbe s Márta kíséri el csupán, nővére. Szakála hosz-szura megnő, haja kúszán, ren-detlenül omlik a homlokára. Arca még félelmesebbre változik, csak emberek szemében, ő nyugodtan ül s nézése is már nem az övé, onnan hozta, mintha ismeretlen kezek küldték volna kíváncsi ar-cok elriasztására.

Jönnek katonák, erős fegyver-zetű, hatalmas vállu harcocok. Hallottak róla, — hogy félelmetes szemei vannak, hogy embereket tébolyba kerget tekintete. Har-cokok, háborukon mentek át, s vitézi játékokból győztesen kerül-tek ki, — ők megijedjenek? Nem. És ahogy földre néző, szótlanná változott alakjukkal találkoztak a faluban, már mondogatták em-berek: — ez is Lázárnál járt . . .

A császár, az erős, gögös tirán-nus hozatja magához. Nézi va-dul s kérdezi — ki vagy, mit tar-toatsz a szemedben, mért futnak előled, mért örlited meg az em-bereket? S egy percben ő is ellöki magától.

Kiégetik szemét, visszaviszik er-dőjébe. Egyedül marad, nem ta-lálkozik többé emberekkel, elke-rülök, csak vadak futnak elötte

néha gyors rohanással, mintha ők is félnének különös arcától . . .

A halálkísértő Lázár eltűnt az emberek közül, a félelem lelkü-kön örökre ott maradt.

*

Halványan élnek bennem a szavak s képek valami fátyolos homályossággal vonódnak be. A gondolat, a gondolat, mely úgy ér utól, mint akkor, a szem, mely úgy térdel élelem.

Ez a halál. Ez a halál, amivel minden ember találkozik egyszer. Amiben minden van, mit tudha-tunk és semmi, mert semmit nem tudunk. Az út, mely elvisz odaig s aztán egy ismeretlen álomvilág . .

És ahogy a halálra gondolkodok, megmagyarázhatatlanul belénk éke-lődő s soha karunkba nem omló gondolatok futnak el előttem. Az-tán nagyszerű emberek alakja jut eszembe, Michelangelók, Beetho-venek. Da Vincik, megjelenésük nem oly ismeretlen-e, mint a ha-lál? Ki tudja megmagyarázni ér-telmüket s eltűnésüket? . . .

Ezen a kábult, fáradt estén ez-zel az emlékemmel találkoztam újra s csak halk, szomorú beszél-getés volt egy már halálba ká-bult orosz íróval s a halál misz-tikus, soha meg nem magyaráz-ható gondolatával.

SZÉKELY JÓZSEF

NAPKELET HÍRE

A Napkelet legközelebbi számával új félévbe lép. Új köntös fogja jelezni azt, amit olvasóink a számok tartal-mából amúgy is meg fognak állapi-tani: a Napkelet a külföldön élő leg-kiválóbb magyar írók bekapcsolásával, bécsi, pozsonyi és szabadkai szerkesz-tőségek felállításával az egész magyar-ság legnagyobb és legnívósabb folyó-iratává nőtt.

MODERN
KÖNYV- ÉS ZENEMŰ
KERESKEDÉS

a világirodalom leg-
kiválóbb és legfris-
sebb alkotásainak ;
bel- és külföldi napi-
lapok, folyóiratok,
divatlapok stb. ál-
landó nagyraktára a

FRIEDMANN
HIRLAPIRODA

Cluj-Kolozsvár
Főter 26. sz.

Lőrinc és Tóth

Főter 8. Első Magyar-palota

•••
Női divat
különlegességek
áruháza
•••

Szolid kiszolgálás. Szabott árak

Párisi SZŐRMEDIVAT

UJDONSÁGOK
DUS VÁLASZTÉKBAN

BCU Cluj / Central University Library Cluj
DÉRI
LAJOS

SZÜCSMESTERNÉL
Strada Memorandului Nr. 3.

Weisz és Molnár

női divat, kötött és
rövidáru
üzlete

Wesselényi-utca 7. sz.

KOLOZSVÁR LEGNAGYOBB
NŐI
DIVATÁRUHÁZA

•
MISSIR
•

(VOLT UNIÓ-UTCA 11. SZÁM.)

Iroda: Str. Memorandului Nr. 3.
Nyomdaüzem: Universitatii Nr. 3.